

**T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANS ANABİLİM DALI**

**GENÇ MÜSİAD ÜYELERİNİN GÜNLÜK VE İŞ HAYATI
TASAVVURU**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Emrullah Ahmed DEMİREL

**Danışman:
Doç. Dr. Üyesi Harun ŞENCAL**

**İSTANBUL
2023**

**T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANS ANABİLİM DALI**

**GENÇ MÜSİAD ÜYELERİNİN GÜNLÜK VE İŞ
HAYATI TASAVVURU**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Emrullah Ahmed DEMİREL

**Danışman:
Doç. Dr. Üyesi Harun ŞENCAL**

**İSTANBUL
2023**

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Ekonomisi ve Finans Anabilim Dalı'nda 201120YL06 numaralı Emrullah Ahmet DEMİREL'in hazırladığı “*Genç MÜSİAD Üyelerinin Günlük ve İş Hayatı Tasavvuru*” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 12/06/2023 günü (14:⁰⁰-15:⁰⁰) saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Doç. Dr. Harun ŞENCAL
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Dr.Öğr.Üyesi Mustafa Afşin SANCAR
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Erkan AKKAŞ
Sakarya Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Emrullah Ahmed DEMİREL

12.06.2023

ÖZ

Türkiye’de yüksek nüfuza sahip iş insanı oluşumlarından biri kabul edilen MÜSİAD’ın ekonomik hayattaki yansımaları göz ardı edilemez. Erdem, yüksek ahlak ve güven temelinde tesis edilen ve yükselen bir iş hayatı tasavvuruna sahip olan MÜSİAD’ın bir uzantısı olan Genç MÜSİAD üyelerinin, bu tasavvuru günlük hayatlarında ve iş yaşantılarında nasıl uyguladıkları incelenmeye değer bir konudur. Bu bağlamda “Genç MÜSİAD Üyelerinin Günlük ve İş Hayatı Tasavvurları” bu çalışmaya katılan üyelerin ifadelerinden yola çıkılarak eylem ve söylemlerinde aranmıştır. Çalışma kapsamında doxa kavramları ve Bourdieu’nun alan teorisi ile kavramsal bir çerçeve sunulmaktadır. Buna dayanarak Genç MÜSİAD üyelerinin günlük ve iş hayatında benimsedikleri prensipler ve izledikleri yol belirlenmektedir. Bu çalışma sonucunda Genç MÜSİAD üyelerinin günlük ve iş hayatlarındaki benzerlik ve farklılıklara ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Genç MÜSİAD, Doxa, Bourdieu, Alan Teorisi, Kapitalizm, İslam Ekonomisi

ABSTRACT

The reflections of MÜSİAD, which is accepted as one of the business associations with high influence in Turkey, cannot be ignored. It is worth examining how the members of Genç (Young) MÜSİAD, which is established on the basis of virtue, high morality and trust and has a rising business life vision, apply this vision in their daily lives and business lives. In this context, “*Genç MÜSİAD Members' Daily and Work Life Ideas*” were searched in their actions and discourses based on the statements of the members participating in this study. Within the scope of the study, a conceptual framework is presented with the concepts of doxa and Bourdieu's field theory. Based on this, the principles that Genç MÜSİAD members adopt in their daily and business life and the path they follow are explained. As a result of this study, the similarities, and differences in the daily and business lives of Genç MÜSİAD members are reached.

Keywords: Genç MÜSİAD, Doxa, Bourdieu, Field Theory, Capitalism, Islamic Economy

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans süresince akademik hayatımda bana rehber ve danışman olarak bu tezi başarıyla bitirmemi sağlayan Doç. Dr. Harun Şencal'a emeklerinden dolayı teşekkürü borç bilirim.

Üniversite yolculuğumda her zaman varlıklarıyla desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Yusuf Emre Karaçam ve Berkay İbrahimoglu'na teşekkür etmek isterim. Bu tezin redaksiyonuna katkıda bulunan Mervenur Gündoğdu'ya teşekkür ederim.

Birlikte büyüdüğüm dostlarım Samet Arslantürk, Hakan Bürkü ve Gökhan Doğan'a Őükranlarımı sunuyorum.

Tüm hayatım boyunca maddi manevi dayanağım annem Nezahat Demirel'e, babam Abdullah Demirel'e, ablam Emine Serra Savranbaşı'ya ve bu çalışma esnasında her daim yardımlarını sunan amcam Avni Öztel'e ayrı ayrı minnettarım.

Emrullah Ahmed DEMİREL
12.06.2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Doxa ve Alan Kuramı	3
--------------------------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

GENÇ MÜSİAD ÜYELERİNİN GÜNLÜK VE İŞ HAYATINA DAİR SÖYLEMLERİ

2.1. Müslümanlık Tanımı.....	10
2.2. Müslüman İş İnsanı Tanımı	12
2.3. Ticari Hayatta İslami Prensiplerin Uygulanması	14
2.4. Helal Kazanç	17
2.5. Helal Kazancın Toplumsal Boyutu	20
2.6. Asgari Ücret ve Çalışanlara Uygulanan Ücret Tarifeleri.....	25
2.7. Tüzel Kişiliğin Bir Kurum Olarak Ticari İlişkilerde Varlığı	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENÇ MÜSİAD ÜYELERİNİN GÜNLÜK VE İŞ HAYATINA DAİR EYLEMLERİ

3.1. Ticari Hayatta İslami Prensiplerin Rollerini	32
3.2. Kapitalist Düzen İçerisinde İslami Prensiplerle Var Olmak	38
3.3. MÜSİAD Üyesi Olarak Çalışanlara Sunulan Farklılıklar.....	41
3.4. İş Hayatında Çalışan İlişkileri ile Gündelik Hayat İlişkilerindeki Prensiplerde Farklılıklar	44
3.5. Şirketlerin Tüzel Kişiliği.....	46
3.6. Tüzel Kişiliğin İslami Kimliği	48
3.7. Küresel Sermayede Ticari Faaliyet Yürütmek.....	50
3.8. Ticari Faaliyetlerde İstişare-Fetva Mekanizması	53
SONUÇ	55
KAYNAKLAR	61
ÖZGEÇMİŞ	63

KISALTMALAR

(sav)	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
COVID-19	: Koronavirüs hastalığı
<i>DİA</i>	: <i>TDV İslâm Ansiklopedisi</i>
Hz.	: Hazreti
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
nk	: Numaralı katılımcı
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
t.y	: Tarih yok
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
v.dğr.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire

GİRİŞ

MÜSİAD, Türkiye’de sosyal ve ekonomik hayatta oldukça önemli bir yer kaplayan iş insanı derneklerinin başında gelmektedir. MÜSİAD’ı karakterize eden en önemli özellikleri arasında oluşumu, hızlı örgütlenme gücü ve söylemlerindeki eğilimi bulunmaktadır. Nüfuz derecesi yüksek bir sivil toplum kuruluşu olması nedeniyle toplumun genç sanayicilerini ve iş insanlarını aynı çatı altında toplamak üzere Genç MÜSİAD kurulmuştur. Üye sayısı 4500’e ulaşan Genç MÜSİAD dinamik, liyakat sahibi genç işadamları ile yurtiçi ve yurtdışı faaliyetlerini buradaki temsilcilikleri aracılığıyla dünya çapında sürdürmektedir. Genç MÜSİAD, toplumun kültürel ve ticari ahlak ve değerlerine bağlı kalan, aynı zamanda çağımız ile uyumlu ve gerekli altyapıya sahip işadamı veya üst düzey yönetici olma potansiyeli taşıyan gençlerin eylem platformu olarak kendini tanımlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Genç MÜSİAD üyelerinin günlük ve iş hayatı tasavvurlarını aktarmak ve bunları karşılaştırarak benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Yapılan literatür taramalarında MÜSİAD’ı konu edinen geçmiş çalışmalara rastlanılmıştır. Ancak bu çalışmaların genel olarak MÜSİAD’ı ele aldığı veyahut TÜSİAD gibi diğer iş insanı dernekleriyle karşılaştırmalı inceleme yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Konya, Kayseri ve Muğla gibi il bazında yapılan örnek çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmanın örnekleme olan “Genç MÜSİAD”ı inceleyen bir araştırmaya denk gelinmediği için literatüre mütevazı bir yenilik arz edeceği umulmaktadır.

Çalışmanın cevap aradığı alt sorunsallar şöyle sıralanabilir:

- Genç MÜSİAD üyelerinin İslam, Müslümanlık, Müslüman iş insanı ve helal kazanç tanımları nelerdir?
- Genç MÜSİAD üyelerine göre helal kazancın toplumsal bir boyutu var mıdır?
- Genç MÜSİAD üyelerinin ticari hayatta İslami prensiplerin rollerine bakış açıları nasıldır ve bunu nasıl uygularlar?

- İslami kuralları gözeterek Genç MÜSİAD üyeleri için kapitalist piyasa sisteminde çalışmak sorun teşkil ediyor mu ve bu sistemin gerekleriyle başa çıkma yolları nelerdir?
- Bir MÜSİAD üyesinin diğer iş insanlarından ayrı olarak çalışanlara sunduğu farklılıklar nelerdir?
- Genç MÜSİAD üyesinin iş hayatındaki çalışan ilişkileri ile gündelik yaşamındaki ilişkilerinde benimsediği prensipler arasında farklılık var mıdır, var ise bunlar nelerdir?
- Genç MÜSİAD üyelerinin Asgari ücret konusundaki düşünceleri nelerdir ve uyguladıkları ücret tarifeleri nasıldır?
- Genç MÜSİAD üyeleri için şirketin tüzel kişi olması ne anlam ifade etmektedir, tüzel kişiliğin bir kurum olarak ticari ilişkilerde olması bir sorun mudur, tüzel bir kişilik olarak şirketler İslami bir kimliğe sahip olabilir mi?
- Küresel sermayede iş yapmak Genç MÜSİAD üyeleri için bir dezavantaj mıdır ve bu durum şirketin hareket alanını daraltır mı?

Bu çalışma, Genç MÜSİAD üyeleriyle sınırlandırılmıştır. Farklı sektörlerden genel olarak yaşları 27 ila 30 arasında değişen toplam 15 Genç MÜSİAD üyesi kadın ve erkek iş insanlarıyla telefon görüşmesi yoluyla mülakatlar aracılığıyla veri toplanmıştır. Çalışmaya katılan örnekleme 15 soru yöneltilmiş ve verilen yanıtlar kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler 20 ila 30 dakika kadar sürmüştür. Telefon kayıtları deşifre yoluyla MS Office Word programına aktarılmıştır. Zaman zaman yoğun iş temposundan dolayı bazı görüşmelerin ileri tarihlere ertelenmesi nedeniyle veri toplama sürecinde zorluk yaşanmış ve mülakat tarihleri yeniden düzenlenerek bu sorunun üstesinden gelinmiştir. Elde edilen bulgular söylemsel ve eylemsel kısım olarak iki başlık altında toplanmıştır. Ayrıca çalışmada 20. yüzyılın en önemli düşünür ve sosyologlarından biri olarak kabul edilen Pierre Bourdieu'nun alan teorisi, sermaye, habitus ve doxa gibi kavramlarla Genç MÜSİAD üyelerinin gündelik hayat ve iş hayatı pratiklerine dair kuramsal bir çerçeve sunulmuştur. Buna ek olarak gerekli yerlerde İslam, Müslümanlık, helal kazanç (kesb) gibi kavramların sözlük ve terim anlamlarına yer verilerek çeşitli alimlerin düşünceleri zikredilmiştir. Çalışma boyunca betimsel içerik analizi yöntemi takip edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Doxa ve Alan Kuramı

20. yüzyılın en önemli düşünür ve sosyologlarından biri olarak kabul edilen Pierre Bourdieu, sosyal bilimler alanına yeni kavramlar kazandırmış, bunun yanı sıra var olan kavramlara yeni bakış açıları getirmiştir. Bourdieu, sosyolojisini alan, habitus, sermaye ve sembolik güç gibi kavramlar üzerine inşa etmiştir. Aynı zamanda kuramlarında nicel ve nitel verileri bir arada kullanmıştır. Bourdieu'nun bakış açısına göre toplum bir makro alandır ve bu makro alandan doğan mikro alanlar, toplumun alt-yapılarını meydana getirmektedir. Ayrıca sermayeyi, iktisadi, kültürel, toplumsal ve sembolik sermaye gibi kategorilerde değerlendirerek bunlar arasındaki ilişkiyi açıklamıştır. Kendi kuramlarına ek olarak Bourdieu, sosyal bilimler alanındaki pek çok kuramı da incelemiştir. Bu incelemelerinin sonucunda sosyoloji ve felsefeye dair eleştirilerde bulunmuştur¹.

Bourdieu'nun kullandığı kavramlar çeviri yoluyla Türkçe'ye aktararak literatürde yer bulmuştur. Çevirinin doğasından kaynaklanan problemlere, Türkiye'de genel olarak sosyal bilimlere ilişkin bakış açısındaki problemler de eklendiğinde Bourdieu'yu anlama ve düşünmede birtakım problemlerle karşı karşıya kalınmaktadır. Bunlardan ilki olan Bourdieu'nun pek çok disiplinde çalışması, onun araştırmalarında kategorizasyonu zorlaştırmaktadır. İkincisi, Bourdieu tasavvurunun abartılı hayranlık ve küçümseyici bakış açısı arasında sıkışmasıdır. Üçüncüsü ise Bourdieu'nun kendine has metodunun baskınlığı ve kavramsal çerçevesinin karmaşıklığıdır.

Türkçe literatürde Bourdieu'ya dair çalışmalar beş başlıkta ele alınabilir. Birincisi, Bourdieu sosyolojisine yönelik çalışmalar ki bu konuda çeviri eksikliği Bourdieu'nun sosyoloji algısının bütüncül olarak anlaşılmasını sekteye uğratmaktadır. İkincisi, Bourdieu sosyolojisinin doxa, sembolik iktidar, toplumsal uzam ve habitus gibi kendine

¹ Onur Dursun, "Toplum Pierre Bourdieu İle Düşünmek", *Global Media Journal* 8, sy. 16 (2018): 68.

has kavramlarına yönelik çalışmalardır. Bunlar Bourdieu'nun toplumsal olanı anlama çabasının ürünü olan kavramlardır ve Bourdieu sosyolojisini kapsayacak şekilde çevrilmiştir. Üçüncüsü, Bourdieu sosyolojisinin epistemolojik çerçevesini anlamaya çalışmaktır. En az çevirinin bu türde yer alması, Bourdieu'nun bilgi üretimi hakkında kısıtlı bir anlayışa neden olmaktadır. Dördüncüsü, Bourdieu'nun kavramlarının merkezindeki yerel sosyoloji araştırmaları ve teori analizleridir. Son olarak beşinci başlık ise Bourdieu'nun “devrimci bir mücadele” olarak gördüğü sosyal bilimler ve özellikle sosyoloji ve bunlar üzerine yazılanlardır. Bunlara ek olarak Bourdieu'nun siyasal görüşlerine yer verdiği yazılar da bulunmaktadır².

Bourdieu'nun Cezayir üzerine yaptığı ilk çalışmalardan bu yana geliştirdiği sosyal teorisi, birbirine bağlı bir bütünü teşkil etmektedir. Bu nedenle Bourdieu'nun habitus, alan, fail, sermaye ve doxa gibi kavramlarını birbirleriyle ilişkili olarak ele almak gerekmektedir. Bourdieu'ya göre habitus, bireyin toplumsal eylemlerini belirleyen yatkınlıklar sistemi demektir ve Bourdieu'nun toplumsal işleyişe dair bakış açısını yansıtmaktadır. Habitus, bireyin yaşadığı toplumsallaşma sürecinde içselleştirdiği ve kullanıma hazır eylem şemalarıdır. Bu eylem şemaları, toplumsal eylemin kaynağını teşkil etmektedir. Günlük hayatın siyasi, kültürel, toplumsal pek çok alanında karşılaşılan eylem şemaları, bireyin bedenindeki eyleme dökülmeye hazır yatkınlıklar bütünü habitus'tur. Her bireyin kendi toplumsallaşma sürecinde maruz kaldığı veya deneyimlediği nesnel varoluş koşulları, o bireyin öznel habitus'unu kalıcı bir biçimde şekillendirir. Yani habitus, bireyin toplumsal pratiklerini üreten içsel yapı olarak kalıcıdır. Bunun nedeni ise bireyin ilk toplumsallaşma döneminden itibaren kazanmaya başladığı pratik yatkınlığın kök salmış olması sonucunda değişime direnmesidir. Belli bir sosyal ortamda edinilmiş pratik yatkınlık kendisini diğer bir sosyal ortamda gösterebilir. Habitus'un kalıcı ve aktarılabılır niteliği, bireye devamlılık ve bütünlük sağlamaktadır³.

Bireyin içinde bulunduğu koşullar, habitus'un şartlandırılması ve yapılandırılmasında önemli bir faktördür. Ancak bireyin alışkanlıkları, beraberinde toplumsal alışkanlıkları da getirmektedir. Böylece bireyin sosyal dünyada habitus'u

² Ahmet Büyükgümüş, “Türkçe'de Pierre Bourdieu”, *İstanbul University Journal of Sociology* 3 (2013): 113-114.

³ Elyesa Koytak, “Tahakküme Hükmetmek: Bourdieu Sosyolojisinde Toplum ve Bilim İlişkisi”, *İstanbul University Journal of Sociology* 3 (2013): 86-88.

yapılandırmasında rahatça hareket etmesini sağlayan şey “doxa”dır. Doxa, birey ve yaşadığı toplumsal yapı için bazı şeyleri doğal bir şeymiş gibi göstermektedir. Doxa, toplum için yeni kanaatler üretmeye devam etmektedir. Toplum da üretilen bu kanaatler üzerinde düşünmediği sürece doxa’yı takip eder. Doxa, ideoloji tarafından oluşturulan tüm belirsizliği ve yanlışları kabul etmeye mecburdur. Bunun sonucunda aydınlanmış sahte bilinç doğar. Baskın ideoloji, sistemin yeni düşünceler üretmesine engel olmaktadır. Bu nedenle sistem, yeni düşüncelere ihtiyaç duymadan doxa’lar tarafından yönetilir. Doxa, gerçek bilgi ile yanlış ideoloji potasında eriterek toplumda sahte bir bilinç yaratır. Sonuç olarak doxa, bilinçli bir şekilde topluma dayattığı yanlış kanaatlerle baskın ideolojinin kendisini izlemesini ister. Bu da baskın ideolojinin söylemlerini toplum nezdinde meşrulaştırıp, eleştiri ve muhalefet gösterme gibi tehditleri yok etmiş olur⁴.

Alan kuramı, Bourdieu’nun en önemli kuramlarından biri sayılmaktadır. Bu kuram, toplumsal pratiğin incelenmesine yönelik teorik, ampirik ve metodolojik bağlamda ortaya koyduğu ilişkisel ve bütünsel bir yaklaşımdır. Bu kurama göre özgül işleyiş mantığına sahip alanlar, toplumsal uzamı oluşturmaktadır. Birer toplumsal uzam olan alanlarda ilişkiler, yapı ve fail arasındaki ilişkisel pratiklerden meydana gelmektedir. Faillerin yapılar içerisinde eyleme geçmesini sağlayan şey habitus’tur. Diğer bir deyişle habitus, bedene işlemiş yatkınlıklardır. Aynı zamanda faile, içinde bulunduğu dünyayı tanıma imkanı verir. Failin, bu dünya ile ilişki kurabilmesine olanak tanıyan pratik bilgidir. Bourdieu’ya göre bu bilgi, failin bilinçli olarak elde ettiği söylem ve ifadelerden daha çok tarihsel algı ve değerlendirme kalıpları ile hayat bulan eylemlerdir. Habitus’ları gereği failler, çeşitli sermayelere sahip olurlar. Bu sermayeler dört çeşittir: Para, finans gibi ekonomik sermayeler; tanışıklık, çevre gibi sosyal sermayeler; eğitim, entelektüel bilgi gibi kültürel sermayeler ve son olarak faili diğerlerinden ayırmaya yardımcı olan değerler, normlar gibi simgesel sermayeler. Bu çerçevede yapı ile fail arasında gerçekleşen ilişkilerin merkezinde sermayeler, sermayelere erişim ve bunlar için mücadele barınmaktadır. Bunun nedeni ise alan içerisinde sözü geçen failler arasında sermayeye sahip olmanın, alana giriş yapma gücüne ve imkanına sahip olmak anlamına gelmesidir. Çünkü Bourdieu, alanların kendine has genel yasaları olduğunu, belli türden sermayelerinin bulunduğunu ve bu sermayelere ilişkin değer, kazanç, çıkar, yatırım ve

⁴ Eser Karataş, “Medyada Kanaatler Üzerine: Kanaat Üreticileri Doksozoflar”, *Etkileşim* (2019): 256.

inanç üreten faillerin mevcut olduğunu ileri sürmektedir. Bu failler, alana yeni girmiş veya alanda belli bir konuma yükselmiş olabilir. Bunun sonucunda aralarında güç ilişkileri ve mücadeleler meydana gelmektedir. Alanlar, doğal ve söylemeye gerek duymadan algılanan mutabakatları olan toplumsal uzamlardır. Alanlardaki mücadele ve güç ilişkileri ise sermayeleri biriktiren ve alanın doğmasında başrol oynayan egemenlerle bu alana girerek sermayelere erişmeyi hedefleyen failler arasında gerçekleşmektedir. Bu nedenle bir alanda geçerli sermayeyi tanımlamak, failler arasındaki mücadeleleri anlamada bir öncül sayılabilmektedir⁵.

Buna göre alan teorisindeki güç ilişkilerini belirleyen en temel faktör, alanlarda belli konumlara sahip olan faillerin birbirleri arasındaki bağıntılardır. Alandaki faillerin değişen ilişkileri, yapının da değişken nitelikte olmasını sağlamaktadır. Bourdieu, teorisinin bu yönünü oyuna benzetmektedir. Failler, kazanacakları veya kaybedecekleri şeyleri düşünerek oyuna katılmaya karar verirler. Birer oyuncu olan failler, oyunun değerli olduğuna dair inancı (illusio) paylaşırlar. Oyuna girmek ve oyunda kalmak için lazım olan kartlara yani sermayelere sahip olurlar ve olmaya çalışırlar. Oyunun kuralları yani doxa'larını benimserler. Failler, bu oyunda bilinçli olarak konuşlanmazlar; bilakis habitus'un sağladığı sezgisellik olan pratik bilgisiyile yerlerini alırlar. Bourdieu'nun tanımına göre toplumsal dünya, bilince göre işlemeyen ancak belirli mekanizmalara göre hareket eden bir yerdir. Doxa ise "bilmeden, kendiliğinden, doğal olarak" kabul edilen alana özgü yasalardır. Bu nedenle alandaki failler, mevcut ilişkileri, sınıfları ve ayrımları doğal bir düzlem olarak algılayarak sorgulama gereği hissetmezler. Alanlarda yer edinmiş genel kanaatler, yanlış tanıma olarak açıklanan doxa ile devamlı bir biçimde yeniden üretilmektedir. Yanlış tanıma, temelinde belli bir güç ilişkisi olan alandaki faillerin konumlarını ve alanda gerçekleşen edimleri "doğal" olarak kabul etmektir. Bu ilişkilerin "zaten" bu şekilde olması gerektiği kanısındır. Failler, başka türlü bir deneyimin mümkün olmadığına dair bir algıya sahiptir. Doxa'lar, alanın inşa edilmesinde rol oynayan failler ve sermaye çevresinde doğan güç ilişkilerinin merkezinde, alana yeni katılan bireylerle beraber sürekli yeniden konumlanmaktadır⁶.

⁵ Selver Dikkol, "Çevrimiçi Grup İletişiminde Doxanın Üretimi ve Üyeler Arasında Beliren Ayrım Stratejileri", *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi* (2021): 126.

⁶ S. Dikkol, "Çevrimiçi Grup İletişiminde Doxanın", 127.

Bourdieu, doxa kavramını alanın normlarına duyulan sabit inanç olarak tanımlamaktadır. Doxa, faillerin alandaki mücadeleye katılımını sağlayan ve ona aidiyet duygusu veren ön kabulleridir. Doxa, faillerin algıları ve bedenleri için mevcut olan toplumsal tahakküm düzenini normalleştiren ve bunu meşrulaştırarak doğalmış gibi arz eden bir durumdur. “Illusio” ise alanın vaat ettiği kazancın hedeflenmeye değer olduğunu ve sorgulanmaması gerektiğini öne sürerek bu bağlamda doxa’yı pekiştiren şeydir. Doxa’lar tarafından kuşatılmış failler, buldukları düzene ve bu düzenin kurallarına o kadar alışmışlardır ki sistemden çıkma ihtimali akıllarına bile gelmez⁷.

Kökeni Yunanca’ya dayanan doxa kavramı, kanaat anlamına gelmektedir. Bu kavramın kullanılması Sokrates öncesi ilk felsefî metinlere kadar uzanmaktadır. Aynı şekilde kökeni Yunanca olan ve bilgi anlamına gelen “episteme” kavramı ile iki zıt diyalektik içinde konumlanır. Gerçekliğe dair yanlış yanıt, yanlış tasarım ve yanlış imge anlamlarını kapsamaktadır. Genel olarak topluma, kişilere veya mevcudata ilişkin basmakalıp düşünceler, kalıpyargılar ve klişeler doxa’nın konusudur. Platon düşüncesinde doxa, idealar dünyasından yansımış algı dünyasının bilgileridir ve herhangi bir gerçekliğe dayandırılmayan, ispatlanamayan sanı ve görüşlerdir. Diğer bir ifadeyle doxa, inanılan, doğru sanılan ancak kanıtlanmamış şeylerdir. Bourdieu ise doxa’nın toplumda yer etmiş hakim görüşler ve kanaatler bütünü olduğunu öne sürmektedir. Doxa, sosyal yaşamın ekonomi, siyaset, sanat gibi her alanında o alanın işlerliğini sağlayan ve alana katılanları alanın kurallarına uygun davranmaya sevk eden unsurdur. Doxa, sosyal faillerin, alanın yapısallığını normal ve doğal olarak görmesini sağlamaktadır. Bunun sonucunda failler, doxa etkisinde kalarak alandaki örtük tahakküm ilişkilerini yeniden üretirler⁸.

Platon, *Devlet* kitabında, episteme’nin sürekli olarak doğruluğa; doxa’nın ise her zaman yanlış olmaya açık olduğuna yer vermektedir. Buna göre episteme, açık ve seçik bilgi; doxa ise açıklıktan yoksun ve tartışılabilir. Doğru olanın bilgisi anlamına gelen episteme, yalnızca doğrularla iletişim kurmaya yardımcı olmaktadır. Buna karşın doxa, yanlışlara götürme ihtimalini de içinde barındırmaktadır. Bu nedenle Platon, doxa’nın ara

⁷ U. Seren Yarım v.dğr., “Bir Araç Olarak Güvenlik: Bourdieu ve Foucault Okumalarıyla “Tahakküm” Üzerine Bir Çözümleme”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18 (2021): 35.

⁸ Necdet Ekinci, “Antik Yunan ve Roma’da Kamuoyu Kavramı”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 61 (2017): 180.

bir gerçeklik, yani hem var olan hem var olmayan nitelikte olduğunu düşünmektedir. Bunun sonucunda ortaya kesin varlıkla kesin yokluğun arasında bir gerçeklik anlayışı çıkmaktadır. Yine Platon, episteme'yi bilme gücü, doxa'yı ise inanma ve bir kaniya sahip olma gücü olarak tanımlamaktadır⁹.

Bourdieu'nun bir başka doxa tanımı ise “açık, özbilinçli bir dogma olarak bile iddia edilmeye gerek olmayan temel bir inançlar bütünüdür.” Bu anlamda doxa, deneyimle şekillendirilmiş ve daha önceden bilinmeyen yatkınlıkları ifade etmektedir. Bireyler, doxa ile günlük hayattaki toplumsal etkileşimleri esnasında başkalarının söylem ve eylemlerini nasıl algıladıklarını yansıtırken gerçek bilgi ile bu yansıma arasındaki boşluğu kapatırlar. Bourdieu'ya göre doxa, geleneğin söylenmeden söylenen olduğunu dile getirmektedir. Doxa ile sosyal toplum arasındaki ilişki, yanlış olanın meşru olarak kabul edilmesinin mutlak şeklidir. Bu nedenle meşruiyet kazanmak isteyen gruplar ile buna sahip olduğunu iddia eden gruplar, aralarındaki çatışmalar nedeniyle gerçek meşruiyet sorununu farkına varamazlar¹⁰.

Sonuç olarak Bourdieu'ya göre her toplum makro bir alandır. Bu alan, eğitim, sağlık, hukuk, güvenlik, medya gibi mikro alanlara sahiptir. Bu mikro alanlar, makro alanların kurallarına göre biçimlenmektedir. Bourdieu, her alanın şekillenmiş bir uzam olduğunu düşünmektedir. Bu uzamların kendilerine özel bir işleyiş mantığı ve yapış tarzı bulunmaktadır. Bu nedenle uzamın, içine aldığı her faile yapış şeklini empoze eden bir gücü vardır. Bu da Bourdieu'nun tanımıyla habitus'tur. Toplumun ve toplumdaki her bir alt alanın kendine özgü bir habitus'u bulunur. Toplumun ve alt alanlarının failleri olan bireyler, alanın işlem mantığı olan habitusu kavrar. Gerektiğinde habitus, bireylerin müdahalesiyle değişebilir. Alan ve habitus birbirleriyle etkileşim içerisine girerek değişime uğrar. Bunların yanı sıra Bourdieu, sermayeyi çeşitlendirerek literatüre iktisadi sermaye dışında kavramlar katmıştır. Ayrıca bireylerin toplumda kendilerini sermayeleri yoluyla temsil ettiklerini ileri sürmektedir. Bundan dolayı alan ve habitus, büyük ölçüde sermayeyle şekillenmektedir¹¹.

⁹ N. Ekinci, “Antik Yunan ve Roma’da Kamuoyu Kavramı”, 182.

¹⁰ E. Karataş, “Medyada Kanaatler Üzerine”, 260-261.

¹¹ O. Dursun, “Toplum Pierre Bourdieu İle Düşünmek”, 118-119.

Toplumsal ilişkiler bağlamında doxa, sembolik iktidar kavramını desteklemektedir. Bu anlamda doxa, sermaye türlerinin aracılığıyla sembolik iktidar şeklini alarak toplumun daha yoğun bir şekilde sosyal ilişkiler inşa ettiği eğitim, kültür, din ve sanat gibi alanlarda meşrulaştırır. Sembolik bir iktidar olarak doxa'ya ancak meşruiyetinin sorgulanmaması şartıyla tabi olunabilir. Bu şekilde toplum tarafından içselleştirilerek koşulsuz bağlılık formuna bürünür. Doxa'ların iktidar için bir risk faktörü teşkil ettiği düşünülürse zayıflatılabilir veya bu doxa'ların yerine toplumun algı düzeyine göre yeni doxa'ların üretilmesi teşvik edilebilir. İktidar tarafından askıya alınan doxa'lar, yeniden biçimlendirilerek topluma sunulduğunda bunu çözümleyerek eleştirecek kişilerin olmaması nedeniyle toplum nezdinde kabul görmektedir. İktidar, toplumun sınırlarını doxa'lar ile çizer. Bu sınırların dışında kalan meşru olmayan tutumların sorgulanmasına olanak vermez. Ancak bireyler toplumsal olaylar karşısında duyarlılık gösterebildikleri ve hatta karşıt görüş bildirebildikleri sanısına kapılırlar¹².

¹² E. Karataş, "Medyada Kanaatler Üzerine", 262.

İKİNCİ BÖLÜM

GENÇ MÜSİAD ÜYELERİNİN GÜNLÜK VE İŞ HAYATINA DAİR SÖYLEMLERİ

2.1. Müslümanlık Tanımı

Arapça “*s-l-m*” kökünden türeyen İslam, sözlükte “kurtuluşa ermek, vermek, teslim etmek, teslim olmak, teslimiyet sergilemek, barış yapmak” gibi anlamlara sahiptir. İslam kelimesini etimolojik olarak inceleyen alimler “iman” kavramından yola çıkarak İslam kavramını tanımlamaya çalışmıştır. Bir sözlükbilimci olan İbn Manzur İslam kelimesini “boyun eğmek ve itaat etmek” şeklinde tanımlamıştır. Ragıb el-İsfahani ise bunu “kalpteki inancı dil ile ifade ederek eylemlerle gereğini yerine getirmek ve bu yolla Allah’ın hükmettiği her konuda ona teslimiyet göstermek” olarak açıklamıştır. Arap dili alimlerinden Seyyid Şerif el-Cürcani bu tanıma Hz. Muhammed (s.a.v)’i dahil ederek “Hz. Peygamber’in ilettiklerini ihlas ve samimiyetle benimseyip bunlara uymak” olarak tarif etmiştir¹³. Peygamberlerin Allah’tan alarak din olarak tebliğ ettiklerini tasdik ederek onlara inanan kimselere “mü’min” denmektedir. Bu inancın gerekliliklerini tam bir teslimiyet içerisinde yerine getirenlere ise “müslim” adı verilmektedir. Farsça çoğulu olan “müsliman” kelimesi Türkçe’ye müslüman olarak geçmiştir¹⁴.

Katılımcıların Müslüman olma tanımı kişiden kişiye farklılık gösterse de genel olarak Allah’ın koyduğu emir ve yasakları, dinin kurallarını hayatın her alanında tutarlı bir biçimde uygulamak ve Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in ahlakı ile örnek bir birey olmak şeklinde tanımladıkları gözlemlenmektedir.

Hz. Muhammed (s.a.v.)’in pek çok hadisinde Müslümanlığın farklı tanımları rivayetlerle aktarılmıştır. Bunlardan en bilinenleri arasında “Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden güvende olduğu kimsedir¹⁵...” hadisi bulunmaktadır.

¹³ M. Sinanoğlu, “İslam”, *DİA* 23, s. 1-2.

¹⁴ M. Sinanoğlu, “İman”, *DİA* 22, s. 212-214.

¹⁵ Buhari, “İman”, Hadis No. 10, s. 26

“Kişinin elinden dilinden zarar gelmemesi olarak tanımlayabiliriz.” (6.nk)

Yukarıda zikredilen tanımlara binaen Müslümanlığı ahlaki boyutu ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hasletlerini örnek almak olarak tanımlayan katılımcıların yanıtlarından bazıları aşağıdaki gibidir:

Müslüman olmak demek bir gruba dahil olmak demek değil, bir duruşa sahip olmak demektir. Ne demek istiyorum? Bunu Peygamber Efendimizin ‘ben güzel ahlakın tamamlayıcısıyım’ kelimesiyle biraz daha açmak gerekirse: Müslümanın bir duruşunun olması demek, ahlakı olması demek, prensipleri olması demek, İslami hassasiyetleri olması demektir. Bu kapsamda Peygamberin sünnetine uyup Yüce Allah’ın kitabına biat etmek demektir Müslüman olmak. (2.nk)

“Ahlaki kurallara uygun, Allah’ın rızası için yaşayan insan.” (3.nk)

“Bir Allah’a hesap verme bilinci çerçevesinde hayatını sürdürmek, aynı zamanda güzel ahlak demek benim için.” (5.nk)

“Ahlaklı olmaktır, vicdanlı olmaktır, kişilikli olmaktır... Ahlaklı, insanların toplandığı, belli kurallarının olduğu, belli kırmızı çizgilerinin bulunduğu bir topluluk.” (12.nk)

Dini bir emir ve yasaklar sistemi olarak değerlendirerek dinin gerekliliklerini yerine getirmek, sınırlarına uymak olarak tanımlayan katılımcıların yanıtları şöyledir:

“Allah’a ve O’nun Rasülüne inanan, İslam dininin sorumluluklarını yerine getiren her kul Müslümandır.” (7.nk)

“İslam’ın gerekliliklerini elinden geldiği kadar yerine getirmeye çalışan insanları ben Müslüman olarak yorumlayabilirim.” (8.nk)

“Allah’ın bize vermiş olduğu, zorunlu tuttuğu şartları ve yasakları var. İslam’ın şartları, iman’ın şartları veya yasaklar. Bunlara uyum sağladığımız sürece Müslüman olduğumuzu düşünüyorum.” (9.nk)

Müslümanlığın etimolojik anlamıyla teslimiyet yönünü vurgulayan yanıtlar aşağıdaki gibidir:

“Rabbimizin emir ve yasaklarına tabi olan, ona teslim olan insan olarak görüyoruz.” (10.nk)

“İnsanın teslim olması demektir ve mensubu olduğu dinin ahkamina göre, dıştan içe doğru ama temelde içten dışa doğru, doğru bir çizgi üzerinde bir yaşam sunup bunu da dış çevresine yansıtabilmesidir.” (11.nk)

Müslümanlığı daha sosyolojik boyutta özgürlük, isyan ve toplum maslahatıyla ilişkilendiren yanıtlar şu şekilde zikredilmiştir:

“Müslüman olmak özgürlüktür... Hayatın merkezine isyanı yerleştirmektir. Sadece namaz kılmak oruç tutmak değildir. Yapılan her işi Müslümanlığın gerektirdiği gibi yapmaktır. Markette alışveriş yaparken de İslam’a uygun

yapmaktır, ticaret yaparken de İslam'a uygun yapmaktır. Müslüman olmak bunu gerektiriyor yani.” (4.nk)

“Toplumda görev ve sorumluluklarını üstlenip sahiplenmek. Yalnızca kendi arzularının peşinden gitmeyerek onu yaratan Tanrı'ya karşı da sorumluluklarını farkında olmak, ona layık olmaya çalışmak ve bu yolda zorlansa bile efor sarf edecek güce sahip olmak.” (13.nk)

2.2. Müslüman İş İnsanı Tanımı

Müslüman iş insanı tanımında katılımcıların yanıtlarına göre helal kazanç, dürüstlük, hakkaniyet gözetmek ve elinden ve dilinden emin olunan kimse vurguları öne çıkmaktadır. Bazı yanıtlarda katılımcıların “Müslüman” iş insanı kavramına İslam dininin gerekliliklerinden ötürü diğer iş insanlarından farklı olarak kişiye toplumsal faydayı gözetmek, belirli idealler uğrunda çalışmak ve zulme engel olmak gibi ahlaki sorumluluklar yüklediği görülmektedir. Aşağıdaki katılımcıları yanıtları buna örnektir:

“Yolu hak olması gerekiyor, kılavuzu peygamber olması gerekiyor. Sünnet ehli olması gerekiyor, üretken olması gerekiyor. Bu açıdan Müslüman iş adamının aslında kendine yetebilen olması gerekiyor... İşin ehli olduktan sonra topluma da faydalı olması gerekiyor... Müslüman bir iş adamının [ilmi] birikimi olması lazım, ilmi olması lazım.” (2.nk)

“Büyük idealleri olan bir insanım. Ama ideallerimde nefsi ve maddi istekler değil, insanlık faydasına olacak, İslam aleminin faydasına olacak amaçlar güderim. Benim yegane amacım, kendimden örnek vermek gerekirse, Müslüman bir iş adamı olarak dünyada zulmün ve yoksulluğun birtakım kişilerin zenginliklerini kendileri için kullanmalarından, paylaşımcı olmamalarından kaynaklandığını düşünüyorum. Ben de dünya üzerindeki parasal operasyonun ne kadar büyük bir kısmına hakim olabilsem o kadar ekonomi ile yapılan zulümlere dur diyebileceğimi düşünüyorum. Benim gayem, Müslüman bir iş adamı olarak budur.” (4.nk)

“Müslüman iş insanı, ana hedefi para kazanmak olan değil, İslam toplumuna fayda sağlamak olan, istihdam sağlayarak insanların evine ekmek götürmesine vesile olarak, hakkaniyet ve adaleti gözeterek dürüst iş yapan, sözüne sadık kalandır.” (13.nk)

Müslüman iş insanının işini veya ticaretini icra ettiği sırada muhatabına güven vermesi, şeffaf olması, doğru dürüst bir ticaret yaparak hakka girmekten kaçınması vurgulanmıştır. Müslüman tanımında olduğu gibi burada da “elinden dilinden emin olunan kimse” ilkesi zikredilmiştir. Ayrıca Müslümanlığın ibadet ve zekât boyutu da bu tanıma eklenmiştir.

“Tam ve net olmalı, dürüst ve doğru bir iş yaptığını karşı tarafa göstermeli. En önemli kuralının bu olduğunu düşünüyorum. Emin insandır denilebilmeli.” (5.nk)

“Müslüman iş adamı da elinden dilinden hiçbir zarar görülmeyen insan olarak tanımlanır. Müslüman iş insanı odur ki hiçbir ticaret, hiçbir dünyevi iş onu ibadetinden alıkoymaz.” (7.nk)

“Yediğinden yedirecek, içtiğinden içirecek bir kişi olarak ortaya çıkması gerektiğini düşünüyorum. Özellikle çalışanlarına aşırı bir yük yüklemeyecek, çalışanın hakkını eksiksiz verecek, zamanında verecek. Yapmış olduğu ticarete herhangi bir hile katmayacak, haksız kazanca tenezzül etmeyecek. Zenginliği ise kendisine çizilmiş helal dairesi içerisinde değerlendirecek. En önemlisi de kazanmış olduğunun, yani kazancının zekâtını vermeyi de asla ihmal etmeyecek biri olarak tanımlamak mümkündür.” (10.nk)

Ticaret ahlakı ve ilkeli ticaret üzerinde durulan yanıtlar bulunmaktadır. Bu ilkeler İslam dininin önerdiği emir ve yasaklar sisteminden edinilir. Bunun sonucunda da örnek teşkil eden bir ticaret modeli ortaya çıkar.

“Ahilik felsefesi ile yoğrulmuş, hakkı, hukuku, adaleti ticaretinde ilke edinmiş, gerçekten ticaret yaparken insanın hakkına girmeden, ticareti örnek olarak yapan topluluk diyebiliriz.” (3.nk)

“Ticari faaliyetlerini icra ederken İslam’ın önerdiği iş ahlakını ve kurallarını referans alan iş insanlarıdır. Özetle ürettiği değerde helal kazanç arayan kişilerdir.” (7.nk)

“Ku’ran’ın bize vermiş olduğu bilgiler ve Peygamber Efendimiz’ (s.a.v)in ticaret ahlakına uygun bir ticaret hayatını uygulayanlar olarak tanımlayabiliriz.” (9.nk)

Yanıtlardan ikisi Müslüman olmak ile Müslüman iş insanı olmak arasındaki ilişkiye değinmiştir. Birinci yanıt, bunu “Müslüman” vurgusu olmadan yalnızca işini dürüst ve düzgün yapan kişi olarak tanımlarken ikinci yanıt Müslüman kimliğine sahip bir insanın ne iş yaparsa yapsın zaten bu kimliği muhafaza ettiğini belirtmektedir.

“Günümüz konjonktüründe çok tanımlayamam. Çünkü bence yapılan iş ve ticaretlerde İslam ve Müslümanlığın göz önünde olmaması gerekiyor. Müslüman iş adamı değil, iş adamı, doğru dürüst iş adamı olunması gerekiyor.” (1.nk)

“Müslüman iş insanı olmakla Müslüman olmak arasında aslında hem doğrudan bir bağlantı var hem de hiçbir fark yok. Bizler avukat, doktor, hakim, mühendis, iş insanı, ne olursak olalım evvela Müslüman olma kimliğimizle varlık gösteriyoruz ve mesuliyetimiz de buradan başlıyor. Bir insan öncelikle nasıl Müslüman olacağına karar verecek, zaten ondan sonra avukat, doktor, iş insanı o şekilde bir kimliğe sahip olacak. Aslında burada ciddi bir kimlik ifadesinden bahsediyoruz. Bu kimlik de, dediğim gibi, aslında, dinden, İslam’dan ve onun

ahkamından beslenen bir kimlik olacak. Bundan bağımsız bir Müslüman insan kimliğinin olmayacağı kanaatindeyim.” (11.nk)

2.3. Ticari Hayatta İslami Prensiplerin Uygulanması

İslam ekonomisi, yaratılmışların en üstünü olarak kabul edilen insanın meşru ihtiyaçlarını gidermek için kaynak israfından kaçınarak mevcut imkanlar dahilinde sınırlı kaynakların kullanılması yoluyla üretilen mal ve hizmetlerin adil bir şekilde bölüşülmesine ve bölüştürülmesine imkân tanıyan bir ekonomik anlayış olarak tarif edilebilir. Bu sistem, bireyin özgür iradesiyle yapacağı tercih neticesinde kamu yararı ve kâinatın uyumu dengesine riayetle kaynak tahsis eden, ahlaki değerleri benimseyen, meşruiyetini Kur'an ve Sünnet'ten alan bir ekonomik anlayıştır. Diğer toplumsal kurumlar gibi ekonomi kurumu da toplumun değer kodlarından etkilenmektedir. İslam ekonomisi ise, diğer ekonomik sistemlerden farklı olarak yalnızca kişisel menfaatlere odaklanmaz; beraberinde dünya ve ahiret menfaatini de dikkate alır. Günümüzde temel ekonomik akımların başında gelen liberal ekonomik sistem, Protestan ahlaki yapısı üzerine dayanarak bireyselciliği ve bireyi ön plana almaktadır. Sosyalist sistem, merkezîyetçi bir tutumla bireyi geri plana atarak toplumu öncelemektedir. İslam ekonomisinde ise, bencil olmayan ve faziletli birey olmak vurgulanmaktadır. Çünkü İslam ekonomisi toplum ve birey arasındaki ilişkiyi zıtlıklar üzerine değil, karşılıklı menfaat ve gelişim üzerine kurar. Bu sistemde çıkarlar çatışmaz; bir çıkar birliği söz konusudur. Dolayısıyla bireyler arası ilişkiler de rekabete değil, yardımlaşma ilkesine dayanmaktadır.

İslam dininin temel kaynaklarında ekonomik bir yapının ayrıntılı bir şekilde çerçevesinin çizilmesinden ziyade bu alana ilişkin genel ilkeler, emir ve tavsiyeler ortaya konulmuştur. İslam'a göre bireyin yaptığı her fiilin dünyevi sonucu olduğu gibi uhrevi sonucu da vardır. Bu nedenle yapılan iş tamamen ekonomi alanını ilgilendirse de fazilet ve erdem ilkeleri göz önüne alındığında salt dünyevi bir fiil olmaktan çıkarak uhrevi bir ibadete dönüşmektedir. İslam iktisadında sınır, İslam'ın belirlediği kapsam olarak kabul edilmektedir. Amaç ise, yalnızca maddi tatmin sağlamak değil, Kur'an'ın belirlediği yüksek gayelere ulaşmaktır. Örneğin pazarlama faaliyetinde bulunurken klasik pazarlama yöntemlerinin yanında İslam anlayışına uygun olan helal, adalet, hakkaniyet gibi prensipler de göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla hedefe giden her yol mübah değildir. Hem araç hem de amacın meşru ilkelere dayanması gerekmektedir. İş insanının,

kendi menfaatini maksimize ederken bu faaliyetin tüm paydaşlarının haklarını koruması beklenmektedir¹⁶.

Kapitalist sistem, insanı iktisat için kullanarak “homo economicus” (iktisadi adam) insan modelini ortaya koymuştur. Kapitalist sistemde kârı maksimize etmek amacıyla her yol mübah görülmüştür. Bu sistemde katı bir faydacılıkla şahsi çıkarlar hayatın temel hedefi ve arzusu haline gelerek emeğin aksine gelişen sermayenin gücüyle gelir dağılımı dengesi bozulmuştur. Kalkınma, gelişme ve büyüme ekonominin en önemli gayesi olmuştur. Bunun yanında manevi tatminsizlik, değer yargılarının ölmesi ve duyarsızlaşma meydana gelmiştir. Kapitalizme tepki olarak doğan ve kazancın temelinde sermaye yerine emeği koyan komünist sistem ise özel yetenekleri, şahsi kabiliyetleri ve insanlar arasındaki farklılıkları yok saymıştır¹⁷. İslam iktisadi sistemi ile kapitalist iktisadi sistemini birbirinden ayıran en temel unsur faizdir. Kapitalist sistemde faiz ve krediler ekonominin ayrılmaz öğeleridir¹⁸. Ekonomik hayatta faiz, kaynakların tam kapasitesiyle kullanılmasını ve sermaye sahiplerinin yatırıma yönelmesini engellemektedir. Bunun sonucunda toplumda işsizlik, yatırımlarda faizli kredi, üretimde maliyetler artmaktadır. Faiz var olduğu günden itibaren daima güçlünün ve sermaye sahibinin menfaatine çalışan, zayıf ve muhtaç kişilerin durumlarını kötüleştiren bir fonksiyona sahiptir. Bu nedenle İslam dini, faizi yasaklayarak ekonomik hayatta kâr ve riskin sermaye ve emekle ortak olarak paylaşılan bir sistemi hedeflemiştir. Ayrıca alın terini, ticareti ve emeği teşvik ederek ahlaki değerlerin hâkim olduğu bir düzen kurmayı amaçlamıştır¹⁹.

Katılımcıların yanıtlarından kapitalist sistemin genişlemeci tavrına karşın faiz, kredi gibi araçlara bulaşmamaya dikkat ettikleri, özsermaye ile yetinerek faaliyetlerini sürdürmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu işletmelerinde İslami prensipleri kendilerine kırmızı çizgi olarak addettiklerini, şaibeli banka işlemlerine mümkün olduğunca temkinli yaklaştıklarını, iş akışlarında kendi bütçelerine dayandıklarını ifade etmektedir.

¹⁶ Mehmet Yüce, “İslam Ekonomisinde Temel İlkeler”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, sy. 13 (2021): 66-69.

¹⁷ Yüksel Çayiroğlu, “İslam İktisadının Karakteristik Özellikleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 14 (2014): 150- 151.

¹⁸ Y. Çayiroğlu, “İslam İktisadının Karakteristik Özellikleri”, 180.

¹⁹ İ. Özsoy, “Faiz”, *DİA* 12, s. 118.

“Şirketi kurarken kırmızı çizgilerimizi belirledik; faize, krediye kesinlikle bulaşmayacağız diye. Dördüncü yılımızdayız, Allah’a şükürler olsun henüz bulaşmadık, inşallah şirketimizi var ettiğimiz sürece de bulaşmayacağız.” ‘Bankayla’ mümkün olduğunca uzak ilişki kuruyoruz.” (3.nk)

“Biz elimizden geldiğince kredi çekmemeye, kendi öz sermayemizle ilerlemeye gayret ediyoruz. İnşallah elimizden geldiğince de bu harama bulaşmadan İslami şartlara da uygun şekilde ticaret yapmaya gayret ediyoruz. Tabi bankasız malesef olmuyor. En basitinden bir POS cihaz bile ister istemez bunu sıkıntıya uğratabiliyor. Bu mevcut düzende en azından minimum düzeyde bunu uyguluyoruz.” (9.nk)

“Benim şirketimde, hukuk firmamda, herhangi bir icra dosyası, faizle tahsil noktasında ciddi bir hassasiyet vardır. Biz faiz tahsil etmemeye, müvekkil adayının beyanlarına inanmadığımız noktalarda onların işlerini görmemeye gayret ediyoruz. Bu yüzden de hassas noktalarda, özellikle belirli meblağların konuşulduğu noktalarda, kredilerin ne bağlamda yapıldığı, katılımı mı çalışılıyor yoksa gerçekten faizli bir işlem mi söz konusu, ben bunlara acizane dikkat etmeye çalışıyorum.” (11.nk)

“Faizden uzak durarak ödemeleri kabul etmek. Tıbbi ekipman alırken de faizsiz veren firmaları tercih etmek kırmızı çizgim.” (15.nk)

Ayrıca 5 ve 12 numaralı katılımcılar yukarıdakilere ek olarak verilen sözü tutma, dürüstlük, şeffaflık gibi ahlaki değerleri de uyguladıklarının altını çizmektedir.

“Biz özsermayesiyle çalışan bir firmayız. Bundan gurur duyuyorum. Bankadan kredi çekmeden, kendi bütçemizle doğru iş akışı kurarak kendimizi finanse ediyoruz. En önemli şeyin bir işi yürütmek için finans olduğunu düşünüyorum. Daha sonra da biz bir ürünü şu saatte teslim edeceğiz diyorsak o saatte teslim ediyoruz.” (5.nk)

“Sözümde durarak.” (12.nk) (Faizi istemeyip hibe ederek sadece ana parayı istediğini belirtiyor.)

13 ve 14 numaralı katılımcıların yanıtlarından ise alkol ve mahremiyet gibi diğer İslami yasak ve sınırlar konusunda hassas oldukları anlaşılmaktadır.

“Muhatabın fikirlerini baz almaktan daha ziyade ne olursa olsun İslami düşünceye uygun hareket etmeye çalışıyorum. Namahremle el sıkışmak veya alkollü mekanlarda iş yemeği düzenlemek gibi konularda kendi hassasiyetimi koruyorum. Reklam ajansları tekliflerini buna göre değerlendiriyorum. Onlardan benim hak olduğuna inandığım konulara göre hareket etmesini bekliyorum. Ben onların yaklaşımlarına uymuyorum. Ürün alımında destek olmak amacıyla kurdan dolayı zor durumda olan şirketleri tercih ediyorum. Kazan-kazan düşüncesinden ziyade kazandıran olma düşüncesini benimsiyorum. İslamın oluşturduğu kültür çatısı altında toplumda aktif rol oynamak gerekiyor.” (13.nk)

“Çalıştığımız bayilerin alkol satmaması gibi veya katılım bankalarını tercih etmek gibi seçimlerimizde uyguluyoruz.” (14.nk)

7 ve 8 numaralı katılımcılar, günümüzde kapitalist sistemin gereklilikleri içerisinde İslami prensipleri uygulamanın zorluklarından bahsetmiştir. Kapitalist sistemde olduğu gibi hızlı bir büyüme gösteremeseler bile İslami prensiplere bağlı kalmanın pozitif ilerleme sağladığını ifade etmektedirler.

Çoğu rakip hiçbir etik veya ahlak anlayışına sahip olmadan hareket ettiği için ister istemez sizleri de kendi kapitalist sistemin kurallarına mecburen davet ediyor, bizler de elimizden geldiğince İslami kuralları uygulamaya çalışıyoruz ama. (7.nk)

“Elimden geldiği kadar müşterilerime verdiğim sürelele bağlı kalıyorum, söylediğim sözlere bağlı kalıyorum. Bunlar aynı şekilde Müslümanlığında gereklilikleri bence. Dürüst ve doğru konuşmaya çalışıyorum. Asla ekstra veya abartarak bir şeyi anlatmamaya çalışıyorum. Onun dışında, zaten dediğim gibi hakkımız olanı talep ettiğimizde onun dışında pek bir şey kalmıyor. Başarılı olmaya gayret gösteriyoruz. Çok hızlı ilerleyemiyoruz, bu değerler içinde hareket ettiğimizde ama uzun vadede pozitif olarak yukarı doğru ilerliyoruz.” (8.nk)

1 numaralı katılımcının yanıtından, iş hayatında dürüstlük ve şeffaflık ilkelerini evrensel etik kurallar kapsamında değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

“İnsanların bana güvenmesini şöyle yapıyorum: İşimi doğru yapıyorum, onları sürekli bilgilendiriyorum, yalan söylemiyorum, dürüst bir şekilde hareket ediyorum ve hakkım neyse avukatlık asgari ücret tarifesine göre fiyat veriyorum, o fiyatı faturalandırıyorum ve sözleşme yapıyorum. Yani tamamıyla şeffaf hareket ediyorum.” (Yemin etmek, maşallah, inşallah gibi) İslami kelimeler kullanmıyorum. İnsanlara dürüst davranıyorum. Şeffaf hareket ediyorum. Bunlardan dolayı da insanların bana güven duyduğunu düşünüyorum. (1.nk)

10 numaralı katılımcı ise, hadis literatüründen beslenerek emek kavramını vurgulamıştır.

Peygamber efendimizin, ‘Hiç kimse kendi el emeğiyle kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir.’ sözünü biz uygulama olarak da kendimize şiar ediniyoruz.” (10.nk)

2.4. Helal Kazanç

Sözlük anlamıyla zekât, “artma, arıtma, övgü ve bereket” manalarına gelmektedir. Terim olarak ise Kur’an’da belirlenen zümrelere verilmek için dinen zengin kabul edilen Müslümanların malından alınan belirli bir miktardaki pay anlamı taşımaktadır. Bu payın maldan çıkarılmasına zekât adı verilmektedir. İbadet yönüyle zekât Allah’ın emirlerinden biri olmasının yanı sıra sosyal yönüyle de bireysel ve toplumsal değerleri ahlak ve değer bakımından yüceltme, sosyal yapıyı kuvvetlendirme ve ekonomik hayata canlılık katma

gibi pek çok yarara sahiptir. Buna ek olarak devletin ulaşamadığı ihtiyaç sahiplerine ulaşarak kardeşlik bağıni pekiştirir, insanca ve onurlu bir yaşam için yoksulları güvence altına alır, sermayenin atıl kalmasını engelleyerek yatırım yapılmasını sağlar²⁰.

Cengiz'in aktardığına göre Bursevi *Tercüme-i Hadis-i Erba'in* adlı eserinde temel ibadetlere dair bütüncül yaklaşımını ortaya koyarken zekâtı "ibadet-i maliye" olarak zikreder²¹. Fıkıh ilmi, ibadetlerin zahiri formları ve eda ediliş biçimlerini detaylı bir şekilde ele alırken tasavvuf, fikhın ötesine işaret etmektedir. Dolayısıyla tasavvuf, ibadetlerde kalbin ihlas ve huşuyla dolmasının ehemmiyetine dikkat çekmektedir²². Aynı şekilde Bursevi, *Tuhfe-i Hasekiyye*'de zekâtı zenginlerin zekâtı ve fakirlerin zekâtı olarak ikiye ayırır. Zenginlerin zekâtını maldan infak etmek, fakirlerin zekâtını ise Allah'tan başkasını kalpten çıkararak tüm nefesini Hak yoluna harcamak olarak açıklar. Verilen zekâtın gerçek sahibinin Hak olduğunu vurgulayarak evliyanın "Hakk'ın malından Hakk'ın emri ile Hak için" zekât verdiğiinden bahseder. Bu nedenle cimri kişi veli olamaz. Çünkü zekâta nefsin cimrilikten temizlenmesi amaçlanır. Böylece nefis, zekâtle bütün rezaletten temizlenir. Bunun sonucunda da gönül rızasıyla elden çıkarılan maldan verilen zekâtle beraber malın geri kalanı bereket ile artar ve çoğalır²³.

Bulaç, insanın Allah'ın yeryüzünde ona ibadet etmek için temel iktisadi ihtiyaçlarını karşılamak, dünyayı imar etmek ve başkalarının sıkıntılarına koşmak üzere üretime katılmak zorunda olduğunu ifade eder. Bu bilinci tam olarak idrak eden bir insanın asla yalnızca "iktisadi adam" şeklinde tanımlanması mümkün değildir. Bunun nedeni onun iktisadi faaliyetini aşan iktisad dışı gayeleri ve niyetlerinin olmasıdır. Dolayısıyla zekât, ilk etapta iktisadi bir faaliyet olarak görülse bile kelimenin etimolojisine bakıldığı andan itibaren iktisad dışı manevi anlamı fark edilmektedir²⁴.

İbn Teymiye'den nakledildiğine göre "Zekât veren kişinin kendisi ve malı arınır, tezkiye olur, bu arada malı artar." Dolayısıyla İbn Teymiye zekâtı malda bir artış olarak tarif eder. Halbuki kendisinden bir miktar verilen şey artmaz, eksilir. Ancak temel İslami literatürde bu tam tersidir. Nitekim zekât, insanı iç arınmaya götürerek malının artmasını

²⁰ M. Erkal, "Zekât", *DİA* 44, s. 197-207.

²¹ Muammer Cengiz, "İsmail Hakkı Bursevi'de İbadetler Metafizigi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16, sy. 3 (2016): 132.

²² M. Cengiz, "İsmail Hakkı Bursevi", 138.

²³ M. Cengiz, "İsmail Hakkı Bursevi", 148-149.

²⁴ Ali Bulaç, "Zekât Kurumunun Manevi ve Sosyal Anlamı", *Türkiye'de Zekât Potansiyeli*, haz. Sabri Orman (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, t.y), s. 121.

sağlar. Bunun sonucunda da toplumsal sınıf farklılıklarını ortadan kaldırır. Bulaç, zekâtın dünyada gerçekleştirilmiş bir eylemin doğrudan ahirete yansımaları olduğunu ifade eder²⁵.

Zekât verilecek malda meşru ve helal yollardan kazanılması şartı aranması, üretim faaliyetine katılma konusuna manevi ve ahlaki bir boyut kazandırdığının göstergesidir. Öyleyse iktisadi bir eylem ile manevi ve ahlaki eylem arasında kesin bir ayrım yapmak söz konusu değildir²⁶.

Yukarıda zikredilenlere binaen katılımcılar helal kazancın toplumun faydasını gözeterek emek sarf etmek, emeğinin karşılığını almak ve vermek, kazanılan paradan zekât payı ayırmak olduğunu düşünmektedir. Ayrıca helal kazancın çok para değil; bereketli para anlamına geldiğini ileri sürmektedir.

“Helal kazancı düşünen bir adam kendine faydalı olabilen bir adamdır. Helal kazanç gayreti olan bir toplum ise toplumun faydasına eşdeğer düşünür. Bu sebeptir ki Yüce Allah’ın buyurduğu yardımlaşma aidiyeti ve mahiyetini kavramış olur. Toplumda gerek maddi gerekse manevi refaha ulaşırma da önemli bir bilinç kaynağı elde etmiş olur.” (2.nk)

“Emek sarf edilerek kazanılan para; Allah’ın rızasını güderek verilen zekâtla birlikte helal kazancı elde edebilirsin.” (3.nk)

“Çok miktarda ve çok hızlı olarak getirisi olmasa da uzun vadede bereketini gösteren bir kavram helal kazanç. Alın teri ile birlikte, helal yollardan, meşru yollardan gelen bir kazanç şekli.” (5.nk)

Bir diğer açıdan katılımcılar, helal kazancın helal dairesi içerisinde kazanılarak, İslam dininin emir ve yasaklarına uyarak, faizden uzak durarak kazanılan para olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre İslami prensiplerden taviz vermeden haram ve şüpheli eylemlerden uzak durarak usulüne uygun kazanılan para iş insanını helal kazanca ulaştırmaktadır.

“İslam çerçevesindeki kazanç sistemine göre birtakım yasaklara uymak, bu sistemde açık olarak görülen fıkhi meselelerden yararlanmadan doğru olduğuna emin bir şekilde işletmeye para kazandırmak, faize girmemek, dolandırmamak, hakkaniyetli olmak.” (13.nk)

“Ticaret yaparken İslami prensiplerden taviz vermemek iş insanını helal kazanca götürecektir. Helal kazanç İslam’ın bizleri yasakladığı haram eylemlerden uzak durarak ürettiğimiz maddi gelişimdir.” (7.nk)

²⁵ A. Bulaç “Zekât Kurumu”, 121-122.

²⁶ A. Bulaç “Zekât Kurumu”, 123.

“Haramdan hesaba çekileceğimiz gibi, helalden de hesaba çekileceğiz. O yüzden her türlü şüpheden uzak, belirli bir ahkam içerisinde ve usule uygun şekilde kazanılmış kazançtır, Allah’ın razı olduğu usul minvalinde.” (11.nk)

Bir grup katılımcı, yanıtlarında “emek” olgusunu öne çıkarmıştır. Bu tanımlara göre helal kazancı emeğinin karşılığını almak, el emeği, harcanan zaman ve emekle doğru orantıda para kazanmak olarak tarif etmişlerdir. Yapılan yatırım ve harcanılan emeğin karşılığı olarak alınması gereken para helal kazançtır.

“Hak-hukuk yemeyen, yapılan işin hakkının o olduğu, insanların kandırılmadığı, emeğinin karşılığı olduğu para kazanmaktır bence helal kazanç.” (1.nk)

“El emeği, haksız kazanç sağlamadan, aldatmadan, aldanmadan kazanılan kazanç helal kazançtır.” (6.nk)

“Hakkımız kadar olanı talep etmek. Yani yatırım yapıyoruz, emek harcıyoruz ve zaman harcıyoruz. Onun karşılığında benim bir beklentim olmalı. Tabii ki herkesin beklentisi kendine göre değişir. Bazen çok ciddi beklentisi olan ama az emek harcayan insanlar var ama ben daha normal, uluslararası, olması gereken, yani harcadığımız emekle paralel olarak almamız gereken kazancı talep ediyorum. O bana göre helal kazanç.” (8.nk)

Yalnızca bir katılımcı helal kazancın sadece kazanma aşamasında değil, bilakis harcama aşamasında da önemli olduğunu söylemiştir. Buna göre kanunlara uyularak kazanılan paradan bu kazançta emeği geçen insanları da faydalandırarak paylaşımcı olmak helal kazançtır. Kazancın helal olabilmesi için hem kuralları ihlal etmemek, bununla da yetinmeyip vicdani olarak toplumun maslahatını gözetmek gerekmektedir.

“Kazanılırkenden ziyade harcarken de öneminin olduğu bir nokta benim helal kazanç üzerindeki yorumum. Kazanırken sadece devletlerin veya kural koyanların verdiği genellere üzerinde değil, vicdanen ve hayatın merkezine aldığımız İslami kuralların usulünde kazanılmış bir kazanç helaldir. Bugün bir insan eğer vergi kaçırıyorsa ya da SGK’sız personel çalıştırıyorsa bu da helallikten uzaklaşır. Çünkü insanların hakkını çalarak para kazanıyor. Helal kazanmak için sadece sistemin sana dayattığı şeyler değil, mesela üç kişilik bir ekiple milyonlarca lira para kazanıyorsak o insanlara da bundan faydalandırmak lazım. Bu da helalliğe girer benim gözümde... Paylaşımcı olmak da helallığın bir parçası.” (4.nk)

2.5. Helal Kazancın Toplumsal Boyutu

İslam dini, çalışarak kazanmayı, mal-mülk sahibi olmayı, kazanılan maldan gereken infaklar çıkarıldıktan sonra yoksullar ve kamu yararına kullanılmasının zaruretini vurgulamaktadır. İslam’ın oldukça önem atfettiği “çalışma ve kazanma” konusu,

günümüzde de birey-toplum-devlet bazında ehemmiyetini sürdürmektedir²⁷. Kazanç yani “kesb” konusunda İslami literatürde pek çok eser telif edilmiştir. Bunlar arasında İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani’nin “*Kitabu’l-Kesb*”i bulunmaktadır. Hanefi fakihlerinden es-Serahsi, meşhur eseri “*el-Mebsut*”un 30. bölümü olan “*Kitabu’l-Kesb*” başlığı altında İmam Muhammed’in bu eserini şerh etmiştir²⁸.

İmam Muhammed’in Kesb kitabı, iktisabın yani kesbin sözlük anlamını, bunu elde etmek için çalışmanın hükmü ve faziletini, çalışıp kazanmanın peygamberlerin sünnetlerinden olduğunu, helal ve haram kazanç ve kazanmanın mübah ve mendup olması üzerine deliller gibi konuları içermektedir. Ayrıca kitap yeme-içme, konut, ziraat, ticaret, kazanç getiren meslekler, kazancın dereceleri ve hükümleri gibi çok çeşitli meselelere de değinmektedir. Kitabın yazılışının ana nedeni ise zühd ve helal kazanç teminiyle alakalı yanlış düşüncelere karşı çıkararak deliller ışığında İslam’ın bu konudaki doğru yaklaşımını ortaya koymaktır. Bu nedenle kitap hem İslam iktisadı yönünden hem de zühd yönünden ele alınmalıdır²⁹. Bu gibi konuların zühd ve tasavvuf anlayışından yola çıkarak ele alınmasının İslam’ın iktisadi hayata getirdiği en önemli değer olan ahlaka dayanmaktadır. Çünkü iktisadi hayatta ahlaka dayalı olarak hareket etmek helal kazancı meydana getirecektir. Bu da bir bütün olarak hayatı etkiler. Aynı şekilde haram yoldan kazanılan da insan hayatı üzerinde birtakım olumsuz sonuçlar doğurur. Nitekim zühd ile, maddi refahın menfi tesirlerinin önüne geçmek hedeflenmektedir. Kitabın bu ekseninde yazılmasının bir diğer sebebi ise ileriki dönemlerde toplumu helal kazanca teşvik etmek olarak söylenebilir³⁰.

İbn Manzur’un *Lisanu’l-Arab* eserinden aktarılanlara göre kesb, Arapça “*k-s-b*” kökünden türemiş olup bir çalışma sonucu kazanılan geçimlik rızıktır. Cürcani’ye göre ise *et-Tarifat* kitabında kesb, “fayda sağlamaya veya zarar gidermeye götüren iş” anlamı taşımaktadır. Serahsi, *el-Mebsut*’ta kesbin sözlükte helal sebeplere tutunarak mal elde etmek manasına geldiğini söylemektedir. Ayrıca kesb kelimesi, kişinin kendi eliyle kazandıkları, hayır ve şer işlemek manalarına da delalet etmektedir. Genel olarak

²⁷ H. Ali Görgülü, “İmam Muhammed eş-Şeybani’nin “*Kitabu’l-Kesb*”i ve Kazanç Hakkındaki Görüşleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 16 (2010): 405.

²⁸ H.A. Görgülü, “İmam Muhammed”, 412.

²⁹ H.A. Görgülü, “İmam Muhammed”, 415-420.

³⁰ Abdullah Kahraman, “Serahsi’de Helal Kazanç Teorisi ve İktisadi Hayata Etkileri”, *Uluslararası Serahsi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 15–17 Ekim 2010, (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 124.

herhangi bir bağlam bulunmadan kullanıldığında doğrudan “kazanç” anlamındadır. Kesb kelimesi hayattaki her türlü rızık kaynaklarını kapsadığı için müellif tarafından tercih edilmiştir³¹. Ancak Serahsi’nin değerlendirmesine göre lafzen iktisab, helal ve haram yollardan mal kazanmayı içine alan daha geniş bir anlama sahipken; iktisab kelimesinin anlamı daraltılarak yalnızca helal yolla elde edilen mal için “kesb” sözcüğünün kullanılması tercih edilmiştir³².

eş-Şeybani, kazancı helal ve haram olmak üzere ikiye ayırır: Helal kazanç, insanın ihtiyacı olan malı mübah yollardan hazanmasıdır. Başkasına ait olan bir malı almak ise haramdır. Fakihler, helal kazancın mutlak olarak mübah hükmünde olduğunu ifade ederler.³³ İslami iktisadın temel prensiplerinden biri olan ahlaka, kitabın her sayfasında şemsiye bir kavram olarak değinilmiştir. Buna göre her zaman kazanma ve harcama konusunda ahlaki prensiplere uymanın önemi vurgulanarak İmam Muhammed tarafından Müslümanın hayatında “helal kazanç esastır” ilkesi ortaya konulmuştur³⁴.

İnsanın kendi el emeği ve alın teriyle kazandığı kazancın fitrata en uygun olan kazanç olduğu düşünülmektedir. Çünkü insan kendi ihtiyacını giderebilecek fitratta yaratılmıştır. Bu nedenle diğer canlıların hayatta kalabilmesi için temiz ve canlı bir ekosistemi sürdürmesi insanın sorumluluğundadır. İslam iktisat düşüncesinde, sadece kendi çıkarını düşünerek hızlı büyüme ve kar etme hırsı ile hareket edilen bir kazanç sistemini reddederek ahlak temelli bir üretim ve tüketim ekosistemi ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla helal kazanç esaslı bir iktisadi sistemin insan onurunu koruduğu ve insanlığın yaşam döngüsünü yaşanabilir hale getirdiği ileri sürülmektedir. Tarihsel süreç içerisinde kapitalizmin el emeğini ve alın terini zaafa uğrattığı görülmektedir. İnsan emeğinin sömürülmesine ve onun köleleştirilmesine dayanan kapitalist sistemin teşvik ettiği aşırı kar ve çıkar hırsı sonucunda el emeği ve alın terinin değersizleştirilmesi kaçınılmaz olmuştur³⁵.

³¹ H.A. Görgülü, “İmam Muhammed”, 420-421.

³² A. Kahraman, “Serahsi’de Helal Kazanç”, 111.

³³ H.A. Görgülü, “İmam Muhammed”, 421-422.

³⁴ A. Kahraman, “Serahsi’de Helal Kazanç”, 126.

³⁵ Ekrem Erdem, “Helal Kazanç, İnsan Onuru ve Erdemli Toplum İnşası: İlgili Hadisler Üzerinden İktisadi Bir Değerlendirme”, *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 4, sy. 1 (2022): 4-5.

İnanan bir kimsenin helal yoldan kazandığı geliri israftan kaçınarak ihtiyacı doğrultusunda kullandıktan sonra geri kalanından bir miktarını topluma ve devlete infak etmesi ve bir miktarını da yatırıma dönüştürmesi sonucunda şükürünü eda etmesi kazandığının bereketini sağlayacaktır. Bu mekanizma, kazancın alın terine dayalı helal yoldan edinilmesiyle başlayarak ihtiyaca binaen tüketimle devam eder ve son olarak etkin üretim mekanizması ile infakla sonuçlanır. Böylece kazancı sürekli olarak büyür. Çünkü helal kazanç bilincine sahip bir Müslümanın yükümlülüğü yalnızca kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamakla sınırlı değildir. Bilakis helal kazanç kaygısı güden kişi, hısım-akrabası ve diğer insanların ihtiyaçlarının karşılanması ve refah seviyelerinin yükseltilmesini amaçlamaktadır³⁶.

3 numaralı katılımcının belirttiğine göre helal kazanç, kişinin hem iş hayatında hem de günlük yaşantısında huzuru ve bereketi deneyimlemesini sağlayarak olumlu yönde etki eder:

“Helal kazanmanın bereketi vardır: (Helal kazanan kişi) Helal parayı yerken de iş hayatında da normal yaşantı hayatında da mutlu huzurlu olur.” (3.nk)

6 numaralı katılımcı ise çok paranın bereketli para anlamına gelmediğini ve helal olmayan yollardan kazanılan paranın bereketi kaçmış bir şekilde topluma geri dönüşü olduğunu ifade etmektedir:

“Maalesef insanlar banka gibi finans kuruluşlarına bulaşmış durumda ama bu kadar para, nakit olmasına rağmen çok bir bereket göremiyorum piyasalarda. Bu da topluma yansımalarıdır aslında. Ortada dolaşan bu paranın topluma bereketsiz olarak dönmesidir. Ticarete, hanelerde, mekanlarda bir bereket yok diye düşünüyorum. Bu da topluma yansımalarıdır.” (6.nk)

11 numaralı katılımcı ise helal kazancı, ahlak, iktisadi sistemler ve bereket üçgeninde ele alarak bunun birey ve toplum üzerinde olumlu etkisinin olduğunu, ancak kapitalist sistemin iktisadi düşüncesinde bereket algısının bulunmadığını ileri sürerek konuya geniş bir yorum getirmiştir:

“İnsanın helal olmayan bir kazançla beslenmesinin ahlakına ciddi manada tesir edeceği kanaatindeyim. Bu anlamda şunu belirtmek isterim ki helal kazancın toplumda yaygın olması demek, nesilden nesile ciddi ve olumlu anlamda ahlak ve toplumsal sağlığın da aktarılması demektir... Kapitalizm size her şeyi açıklayabilir ama kendi iktisadi düşüncesi içerisinde, bereketi açıklayamaz ve bereketin sunmuş olduğu imkânı ve ikramı açıklayamaz. O yüzden kapitalizm

³⁶ E. Erdem, “Helal Kazanç”, 6-7.

Allah'ın er-Rezzak ismini bilmez. Yani bu anlamda helal kazancın bireyden topluma, boğazdan geçen helal kazancın, ahlak ve davranışsal olarak etki ettiğine ciddi manada can-ı gönülden inanıyorum.” (11.nk)

1, 4 ve 12 numaralı katılımcılar helal kazancı yaratılış ve fitrat bağlamında değerlendirerek bunun hem maddi hem manevi boyutta insan ve topluma yansımalarının olduğunu ileri sürmüşlerdir. Haram lokma yiyen kişinin yalnızca kendisinin değil, toplumun ve hatta sonraki nesillerin bu bozulmadan etkileneceği görüşündedirler. Dolayısıyla helal olmayan yollardan kazanılan ile toplumsal ahlakın çöküşünün doğru orantılı olduğunu düşünmektedirler:

“(Covid-19 sürecinde) Maskenin fiyatlarının fahiş fiyata satılması haram para. İnsanların mağduriyetlerinden faydalanma var. Maske alamayan insanların canına mal olma durumu var. Haramı kazanan insanlar da bir şekilde doğmamış çocuklarının ve doğmamış torunlarının hakkına giriyorlar... Allah-u Teala bunu bizim inancımıza göre öbür dünyaya yani ahirete bırakmadan bu dünya içerisinde hakkı yiyenlerden bir şekilde acısını çıkarıyor, bir şekilde ders veriyor... Akrabalarına veya çocukların haklarına girdiklerine, onların huzurunu kaçırdıklarını düşünüyorum.” (1.nk)

“(Helal kazancın toplumsal etkisi) Kesinlikle vardır... Helal yenen bir lokma vücuttan çıkana kadar ibadet gibi olur. Haram da vücuttan çıkana kadar yine lanet olur. Toplumda helal olana duyarlılık azaldığında harama olan meyil daha çok artar. Toplum olarak biz helale ne kadar dikkat edersek, ahlaksal olarak da daha düzenli bir hayat yaşarız.” (4.nk)

“Fitrat diye bir şey vardır. Haram girdiği anda bu fitrat değişir. İster istemez değişir... Ben en kadar doğru dürüst davransam da babam bana haram getirirse, haram yersen eğer, benim fitratım ister istemez bozulacaktır.” (12.nk)

7 numaralı katılımcı helal kazancın ahlaki bir temele dayandığını ve İslami ahlaka uygun bir ticaret sistemi olduğunu belirtmektedir. Bu endişeyi gütmeyen diğer ticaret sistemlerinde toplumların çöküşünün kaçınılmaz olduğunu ileri sürmektedir:

“(Helal kazancın toplumsal etkisi) Kesinlikle vardır. Çünkü helal kazanç endişesinin temelinde aslında bir ahlak vardır. O da İslam ahlakıdır. Ahlaki açıdan çökmüş bir ticaret sisteminde hiçbir toplum uzun vadede başarılı olamaz ve devamlılığını sürdüremez.” (7.nk)

5 ve 13 numaralı katılımcılar, helal kazancın Müslümanlığa en uygun iş modelinin olduğunu ve diğer Müslüman iş insanlarıyla dayanışma sağladığını öngörmektedir:

“Müslümanlığa yaraşır bir ticaret şekli geliştiğini düşünüyorum. Eminevim-Fuzul Evim gibi yapılar, banka gibi olmadığı için, eski usullerimize benzediği için, Müslümanlık temellerini ilke olarak benimsedikleri için insanlara daha hoş geliyor, daha doğru geliyor.” (5.nk)

“Helal kazanç insanları zor durumda bırakacak şartlardan korur. Faiz almadığı için borcu katlanmaz. Topluma örnek teşkil etmiş olursunuz. Zor durumda olan birine Müslüman iş insanı olarak destek çıkabileceğinize dair güven verirsiniz. Kendi hırslarını değil Allah rızasına erişmeyi ve toplum maslahatını öncelemiş olursunuz.” (13.nk)

8 numaralı katılımcı, iş hayatına İslami bir bakış açısıyla yaklaşan insanların zamanla helal kazanç gibi değerlerden uzaklaştığını öne sürerek helal değil, daha fazla kazancı hedeflediklerini düşünmektedir:

“Gözlemlediğim kadarıyla iş hayatına etik ve oldukça İslami çerçeveden bakan insanlar bir yerden sonra daha da fazla kazancın peşine düşüyor. O yüzden de bu değerlerden uzaklaşıyor.” (8.nk)

14 numaralı katılımcıya göre helal kazancın bazen olumlu bazen olumsuz etkileri vardır:

“Nötr bir cevap vermek istiyorum. Çok etki ettiğini düşünmüyorum. Bazı noktalarda olumlu bazı noktalarda olumsuz olabilir.” (14.nk)

15 numaralı katılımcı ise toplumda helal kazanç bilincine sahip olanların azınlığı teşkil ettiğini ve bu bilince sahip olmayanlar için herhangi bir etkisinin bulunmadığını ifade etmektedir:

“Helal kazanç bu düstura inananlar için anlam ifade eder. Toplumda genel olarak böyle bir algı olmadığı için ekonomiye çok fazla yansıtacağını düşünmüyorum. Toplumda pek az kesim helal kazanç değerlidir algısına sahip.” (15.nk)

2.6. Asgari Ücret ve Çalışanlara Uygulanan Ücret Tarifeleri

Asgari ücret konusunda katılımcıların yanıtlarının “düşük, işveren açısından yüksek ancak çalışan açısından yeterli değil, hayat pahalılığı nedeniyle temel ihtiyaçlar için yeterli ve yüksek” olmak üzere dört ana ekseninde olduğu görülmektedir. 1 ve 9 numaralı katılımcılar, asgari ücreti düşük bulduklarını ve yaşam pahalılığından dolayı yetersiz olduğunu düşünmektedir.

“Asgari ücret bana göre düşük, sebebi de şu: Asgari ücret bu standartta kalacaksa piyasadaki birçok ürüne %50 indirim yapılması gerektiğini düşünüyorum.” (1.nk)

Burada 1 numaralı katılımcının hukuk alanında bir şahıs şirketi olarak kapitalist piyasa sisteminde İslami prensiplerle çalışma başlığındaki yanıtını hatırlatmak mümkündür:

“Kapitalist sisteme uymuyorum, neden uymuyorum? Çünkü sekreterim çalışıyor, sekreterimin aylığı 5.000 TL ve 5.000 TL üzerinden sigortaya çalışıyor. Bu bir kapitalist sistem değildir, İstanbul’da avukatlar 2.500 TL’ye çalışıyorlar, artı asgari ücretin bir tık üzerinden sigortaları yatıyor. Bense sekreterime avukatların aldığı paranın iki katını veriyorum. Bu bir tren misali, ben sekreterime bunu yapıyorum, yarın bir gün sekreterim benim sayemde güçlenir bir iş kurarsa o da benden gördüklerini muhakkak ki kendi çalışanlarına yapacaktır.” (1.nk)

Buna göre kapitalist sistemin dayattığı ücret tariflendirmesine değil, ancak bunu baz alarak daha yüksek bir tarifieden ücretlendirme yaptığı görülmektedir. 9 numaralı katılımcı da aynı gerekçe ile çalışanlarına hizmetleri karşılığında daha yüksek bir tarife uyguladıklarını dile getirmiştir.

“Şahsen asgari ücretin de sadece kapitalist düzenin oluşturduğu bir rakam diye düşünüyorum. Şahsen her ne kadar bir aile şirketimiz olsa da ben asgari ücretle bir kişinin gerçek anlamda yaşayabileceğini düşünmüyorum, açık konuşayım. Tabii ki de herkes kazancına göre bir harcama yapıyor ama asgari ücret de tam bir kazanç gibi değil benim gözümde. Tabii ki de sistem bunu şu anlık gerektiriyor. Bulduğumuz ülkede en azından bu şekilde... Bir kişinin demiyorum tabii ki, aile olarak bakmak lazım. Bir ailenin gerçek manada geçinebileceği bir rakam değil... Biz çalışanlarımıza en azından hizmetleri karşılığında daha fazla vermeye gayret ediyoruz. Ama asgari ücret geçinmek için yeterli bir rakam değil.” (9.nk)

Aşağıdaki yanıtlardan asgari ücretin yeterli olmadığı, ancak asgari ücretin artırılmasının işveren için zorluk teşkil ettiği anlaşılmaktadır. 12 numaralı katılımcı, çalışanlarına asgari ücret tarifesinden fazla bir ödeme tarifi uygulamasına rağmen bu ücretin iki taraf için de yetersiz olduğunu dile getirmektedir. Yine yukarıda zikredilen 1 ve 9 numaralı katılımcılar gibi ev kiralari, yaşam ve piyasa pahalılığı nedeniyle asgari ücretin çalışanlara yetmediği gerekçeleri öne sürülmüştür. Ancak bununla beraber işverenler için sunulan kolaylıklara ve indirimlere rağmen asgari ücretin artmasının yasadışı veya göçmen işçi bulundurmaya sebep olabileceği sonucuna 13 numaralı katılımcının yanıtından ulaşılmaktadır.

Yeterli olduğunu düşünmüyorum ama işveren açısından da külfet olduğunu düşünüyorum. Yani arada bir yerdeyim... Metropollere göre bizim gibi Anadolu şehirlerinde biraz daha mümkün bu asgari ücret yaşantı anlamında. Ama işveren açısından da gerçekten yükün gitgide arttığını düşünüyorum. Burada biraz da şu ön plana çıkıyor: Kalifiye eleman, yetmişmiş eleman, kişinin kendisini yetiştirme ön plana çıkıyor. Asgari ücret gerçekten yetersiz ama insanlar kendisini göstererek biraz daha kendilerini geliştirerek bunları aşması gerekiyor, işverenlerin de bunu öngörerek maaşlarda iyileştirme yapması uygundur...

İşveren açısından gerçekten, 50 üzeri çalışanı olan yerlere ben yüklerinin arttığını düşünüyorum. Bununla beraber diğer vergiler ve stopaj da artıyor. Ama işçi için de gerçekten şu zamanda bu kadar geçimin zorlaştığı bir dönemde az olduğunu düşünüyorum.” (6.nk)

“Bence yeterli değil ama daha fazlasını da şu anki piyasada işverenlerden alamazsınız. Almaya çalışırsanız da birçok işletme kapatma kararı alır ve uzun vadede zarar görür.” (7.nk)

“Şimdi iki tarafın gözüyle bakmak gerekiyor. Bir işveren olarak konuşalım. İşverenin geliri artmıyor ama gideri artıyor. Personelin de gideri çok ciddi sıkıntı... ‘İş görene göre mi hareket etmek gerekiyor her zaman’ diyorum ama bu nasıl olur, hiçbir şekilde ortasını bulamayız. Ha, bizim gelirimiz artan diğer tarafa verirsin o amenna ama işverenin geliri artmıyor, gideri çok fazlalaşiyor. Bu da sıkıntı. Zaten biz de çok da asgari ücret yoktur, hep asgari ücretin üstüdür genelde, öyle çalışırlar çünkü... Ne bana yetiyor ne ona.” (12.nk)

Asgari ücretle geçinmek zorunda olan kişiler için ancak yeterli hatta düşük bile gelebilir. Çünkü ev kiralari çok yüksek. %50'lik bir zam bakıldığı zaman yüksek bir zam fakat yaşam ve piyasa pahalılığında otürü asgari ücretle geçinen birinin ev kirası ödeyip eve erzak alması ve üstüne cebine para kalması için yeterli değil. İşverenler için de zorlukları var. İşverenler için 450-500 lira gibi bir indirim olmasına rağmen göçmenler veya Türkleri yasadışı çalıştırmaların artacağını düşünüyorum. (13.nk)

Asgari ücretin hayat pahalılığı nedeniyle temel ihtiyaçlar için yeterli olduğunu ifade edenlerin yanıtları aşağıdaki gibidir. Burada da kira faktörü çalışanların asgari ücret ile geçinememesinde öne çıkmaktadır. 8 numaralı katılımcı ise asgari ücretin temel ihtiyaç kapsamı dışındaki harcamalar için yetersiz olduğunu beyan etmektedir.

“İnsanın kendi hayatını yönetebilmesiyle alakalı, 1000 lirayla çok rahat geçinebilen insanlar var, 10 bin lira ile geçinemeyen insanlar var. Ama asgari ücretin ben yeterli düzeyde olduğunu düşünüyorum. Birazcık vasıfsız kitlede insanların biraz ev durumunu, finans durumunu yönetmeyi öğrendikten sonra geçinebileceğini düşünüyorum. Tabii İstanbul için bu belki çok zor olabilir. İstanbul biraz New York gibi oldu artık. Kiralar özellikle, diğer giderlerin ben çok fazla olduğunu düşünmüyorum ama emlak giderleri çok yüksek. O biraz belini büküyor asgari ücret çalışanlarının.” (5.nk)

“Çok temel ve çok düz yaşamak lazım bu asgari ücretle geçinebilmek için, birazcık keyfi ve lüks şeyler için yetersiz... Tamamen temel ihtiyaçlar için yeterli, belki nefes almak için.” (8.nk)

3 ve 4 numaralı katılımcılar, asgari ücreti yüksek bulduklarını, ancak bunun beraberinde bazı çelişkileri de beraberinde getirdiğini ileri sürmektedir. İş tecrübesi olmayan genç yaştaki bir çalışanın kıdemli ve tecrübeli bir çalışanla aynı asgari ücreti almasının adil olmadığını ifade etmektedirler. Buna göre asgari ücretin nisbi olarak iş

tecrübesi olmayan bir genç için yüksek, tecrübeli ve yıllardır çalışan bir işçi için yetersiz kaldığı sonucuna varılmaktadır. Bu nedenle kademeli asgari ücret tarifesinin uygulanmasını önermektedirler.

“Asgari ücretin yüksek olduğunu düşünüyorum ve kademeli asgari ücretin ülkemize bir an önce gelmesi gerektiğini düşünüyorum. Bugün 16 yaşında bir çırak Anadolu’da okumuyor, ondan sonra fabrikada işe girdiğinde 2800 lirayla işe başlıyor. On yıldır, yirmi yıldır bu işi yapan kişi de 2800 lirayla çalışıyor. Bu etik bir davranış değil. 2800 lira da bu arada çok düşük bir ücret ama kime göre? Bir mühendis için 2800 lira çok düşükken, 16-18 yaşında bir genç çocuğa asgari ücret çok yüksek. O yüzden o dengenin sağlanması gerekiyor.” (3.nk)

“Çok yüksek, işveren açısından baktığımızda. Daha adil bir maaş olması açısından asgari ücretin düşük olması ama birtakım yeterliliklere sahip olan insanların da asgari ücretle çalıştırılmasının yasak olmasını isterdim.

Yoldan geçen 18-19 yaşında liseyi yeni bitirmiş birini işe aldığım zaman o parayı vermem gerçekten zoruma gider. Çünkü geçen seneye kadar neredeyse mühendislerin aldığı bir rakamdan bahsediyoruz şu andaki mevcut asgari ücrette. Asgari ücretin yüksek olmasının ben asgari ücretle çalışana faydalı olduğunu da düşünmüyorum. Ülke ekonomisine zarar verdiğini düşünüyorum. Asgari ücretin düşük olup, bunun sürekli uygulanan, her yerde bunun uygulanmasının gerektiği düşüncesinin yok edilmesi [gerektiğini düşünüyorum]. Yani, iyi bir garson alıyorsam ben, şu anda bu iş yeri içerisinde bir çatışma da yapıyor. Tecrübeli bir garsonu o paraya çalıştıramıyorsun çünkü ... Yeni mezun adamla aynı parayı alacak. Asgari ücret çünkü, en düşük ücret. Ama baktığın zaman işletmenin giderlerine çok rountable bir ücret değil. Bu bakımdan asgari ücret aslında yüksek geliyor bana çünkü dediğim gibi herhangi bir vasfı olmayan bir insanla vasfı olan insanlar aşağı yukarı aynı rakamlara çalıştırılmak zorunda kalınıyor. Çünkü, aslında 2800 lira güzel bir maaş gibi gözüküyor ki, baktığımız zaman Türkiye şartlarında çok müthiş bir maaş değil belki ama sıradan vasıfsız bir adam için çok, birazcık vasfı olan bir insan için de az. Ayarlı değil. Kademeli bir asgari ücret olabilir. 20 yaşının altındaki insanlara 2 bin lira olup, 20-25 yaş arası 2300-2400 gibi bir asgari ücret skalası belirleyip, 25 yaş ve üzeri de 2800 lira. Bir yaş skalası da belirlemek gerekir. Şimdi ben 2800 liraya liseyi yeni bitirmiş boşta kalan birini çalıştırmak yerine daha yıllardır çalışmış tecrübesi olan bir adamı alırım. Bu sefer yeni iş hayatına girecek olanlar yetişemeyecekler.” (4.nk)

2 ve 11 numaralı katılımcılar, asgari ücreti baz alarak çalışanlara bunun üzerinden daha yüksek bir ücret tarifesi sunduklarını dile getirmiştir. Daha önce çokça zikredilen bereket kavramı burada da öne çıkmaktadır.

“Asgari ücret örneğin 1000 liraysa, biz şirketimizin 25 senelik prensibi olarak asgari ücret ne kadar üzerine 500 TL daha fazla koyup o şekilde asgari ücretimizi belirliyoruz şirket içinde. Şu anda bizim asgari ücretimiz, takribi normal asgari

ücret 2320 lira galiba, bizim şu anda asgari ücret olarak en düşük maaş alan arkadaşımız 3 bin lira alıyor.” (2.nk)

“Ben asgari ücretle kimseyi yanımda çalıştırmıyorum. Zaten rızık Allah’tandır. Yani biz ancak Allah’tan gelen onun rızıkını dağıtılmasına vesile oluyoruz. Onunla geçinmeye çalışanlara da katından bereket versin. İkramını üzerlerine daim kılsın. Biz kazanan insanlar olarak zekâtımıza sadakamıza dikkat edelim ki belki öteki tarafta hesaba çekilmeyiz.” (11.nk)

Tüm bu aktarılanlara ek olarak aşağıdaki yanıtlar devlet tarafından belirlenen asgari ücret sınırına ihtiyaç olduğunu, ancak işverenlerin yükünün hafifletilmesi açısından devlet teşviklerinin devam etmesinin zorunluluğu ifade edilmektedir. Aksi takdirde bunun istihdam azaltmaya yol açabilmesi söz konusudur.

“2020 sonu için tahmin edilen %14 oranında bir enflasyon oranı söz konusuydu. Burada özellikle enflasyon oranı üzerinde bir artış olarak belirlendi asgari ücret. Böylece aslında çalışanlarımızın alım gücünde gözlenecek olan kaybın önüne geçildi diye düşünüyorum. Tabi, önümüzdeki yıllarda da beklentimiz devletimiz tarafından işverenlere olan teşviklerin devam etmesi ve işverenin yükünün nispeten biraz daha hafifletilmesini arzu ediyoruz.” (10.nk)

“Devletin koyduğu asgari sınıra ihtiyaç olduğunu, ancak bunun işverenler için ileride istihdam azaltmaya yol açabileceğini düşünüyorum.” (14.nk)

“Olması gerektiğini düşünüyorum. Enflasyon ve yapılan zamlara bakıldığında asgari ücretin %50 gibi bir oranla artırılması çalışanın yararına oldu. İşveren olarak etkilensek de bizim de fiyatlarımızı güncellememiz gerekiyor.” (15.nk)

2.7. Tüzel Kişiliğin Bir Kurum Olarak Ticari İlişkilerde Varlığı

Katılımcıların tüzel kişiliğin ticari ilişkilerde bir sorun teşkil edip etmediği sorusuna cevapları “(İslami açıdan) sorun, yasal yükümlülükler alındığı takdirde sorun değil ve kötüye kullanıldığında riskli” olarak üç eksende toplanmaktadır. Katılımcılar, ontolojik bir eleştiriden daha çok pratikteki sorunlar bakımından bu konuyu değerlendirmektedir. Borçların ödenmediği ve dolandırıcılık gibi art niyetlerle tüzel kişiliğin uygulandığı durumlarda risk teşkil ettiğini ifade etmektedirler. Burada şirketi yönetenlerin bu sorumluluğu alması gerektiğinin altı çizilmektedir. Aksi takdirde borçlu olunan kişinin kul hakkına girmek anlamına geldiği ileri sürülmektedir. Tüzel kişiliğin şirket itibarı ve kurumsallık açısından avantajlı olduğu savunulmaktadır. Ayrıca tüzel kişiliğin kötü amaçlar doğrultusunda kullanımı engellemek için devletin gerekli hukuki tedbirleri sıkılaştırması önerilmektedir. Ticaretinde kötü niyetle yola koyulanların yaptığı işte

bereketin olmayacağına ve şirketlerinin batmasının kaçınılmaz olduğuna inanılmaktadır. Buna ek olarak bu niyetle iş kuranların omuzlarına vebal yüklendiği hatırlatılmaktadır.

“Her şeyde olduğu gibi bunu da kötüye kullananlar var. Sorun olmayan bir şeyi sorun haline getiriyorlar. Halbuki üslubuna uygun kullanıldığı zaman tüzel kişilik gayet iyi, kullanılabilir bir şey. İnsanlar devleti dolandırmaya odaklı kullandıkları için o bakımdan bazen riskler teşkil edebiliyor. Kurumsal yapıda sonuçta o borca şirket kendi kendine girmediği için, o şirketi yönetenlerin sorumluluğunda olan bir şey olduğu için kesinlikle [şirketin borçlarını] ödemek gerekiyor. Sonuçta karşı tarafta borçlu olduğun kişi hak sahibi, kul hakkına girmiş olursun.” (3.nk)

“Ticari itibar bizim için en önemlisi... Tüzel kişiliğin art niyetli olmadığı müddetçe ben uygun olduğunu düşünüyorum.” (6.nk)

Ticaretin şahıslardan bağımsız olarak, kurumsal olarak devam etmesi bakımından faydalı olduğunu düşünüyorum. Ama burada şöyle bir şey var. Özellikle tüzel kişilik perdesi arkasına saklanıp, art niyetli işlemler yapılması bakımından da biraz risk görüyorum. Hükümetimizin de devletimizin de bu konudaki yargının da bunun önünü kapatacak, yani bu art niyetli davranışları kapatacak bazı hususları yapması gerektiğini ifade ediyorum.” (10.nk)

“Ticari hayatın sürdürülebilirlik ilkesi kapsamında, faaliyetlerine devam edebilmesi için, zaten bu kişiliklerin ciddi önemi vardır.” [Tüzel kişiliğin kötüye kullanılması] Her şeyden önce vebaldir, doğru değildir, niyet bozukluğudur. İnsanın ticaretinde zaten bereket olmaz. Bu kaygıyla yola çıkan adamların ekseriyeti batar ve gerçekten borç çıkar ve bu veballe hayatlarına devam eder. Doğru bulmuyorum bu yaklaşımı. İnsanların en başta niyetlerini doğru tutmaları ve bu kapsamda ticaret yapmaları gerektiğine inanıyorum ben.” (11.nk)

Aşağıdaki yanıtlarda tüzel kişiliğin bir kurum olarak ticari ilişkilerde var olması sorun olmadığı belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, gerçek kişilerin şirketin borcunun sorumluluğunu üstlenmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

“Kanun belki şirketin borcu sayıyor ama o şirketi ben borçlandırıp ben harcadıysam o borç benim borcumdur.” (4.nk)

“Evraklar üzerinde bireysel olarak da kefaletlerimiz mevcut, şirketimizin tüm sorumluluğunu üstleniyoruz” (5.nk)

“Ben şahsen görmüyorum, olması gerekiyor bence.” (9.nk)

“Sorun teşkil etmiyor, belli düşüncelere sahip firmalar bizimle işbirliği yapmıyor, bizi tercih etmemeleri bir sorun değil.” (13.nk)

“Olumlu bir imajımız olduğu için sorun teşkil etmiyor. Kötü bir imajımız olsa sorun olabilirdi.” (14.nk)

“Hayır. Kendi borcumu üstlenirim.” (15)

1 ve 7 numaralı katılımcılar tüzel kişiliğin bir kurum olarak ticari hayatta var olmasını bir sorun olarak görmektedir.

“Tüzel kişilik hali değer tanımamazlık haline yol açıyor. Ekonomik açıdan daha başarılı işleyen bir sistem gibi olsa da İslami prensipleri uygulama noktasında büyük sorunlar yaşıyor.” (7.nk)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENÇ MÜSİAD ÜYELERİNİN GÜNLÜK VE İŞ HAYATINA DAİR EYLEMLERİ

3.1. Ticari Hayatta İslami Prensiplerin Rollerini

İş etiği ve iş ahlakı kavramları, tarihsel süreç içerisinde gelişerek iktisadi, siyasi ve sosyal alanlarda değişime uğramıştır. Bu kavramların, sanayi toplumu öncesinde gelenekler ve dini değerler üzerine kurulu olduğu görülmektedir. 17. ve 18. yüzyıllardaki çalışma hayatında ekonomi, din ve ahlak arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre Katolik anlayışında çalışma, dini olarak bir ideal konumundadır. Buna karşın ahlaki açıdan ise ticarete ve ticari ilişkilere karşı kuşkuyla yaklaşılmaktadır. Protestan anlayışında ise iş ahlakı, çok çalışma, hedefleri gerçekleştirmede yaratıcılık, savurganlık ve tembellikten kaçınma, kaynakların korunması gibi ilkeler vurgulanmaktadır. 19. ve 20. yüzyıllara gelindiğinde gelenekler ön plana çıkarılarak işletmelerin değerlendirildiği kriterlere sosyal sorumluluk, etiksel katılım ve insan hakları gibi hususlar eklenmiştir. Böylelikle 20. yüzyılla beraber geçmişte geçerli kabul edilen ahlaki değerler değişerek iş hayatında yeni etik kurallar şekillenmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda ise işletmelerin iş etiğinde dürüstlük ve şeffaflık gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Artık iş değerleri yıllardır süregelen iş değerlerinden bireysel iş değerlerine doğru bir geçiş kaydetmiştir. Bu bireyselleşme, iş hayatında olduğu gibi sosyal açıdan da insanın özerkliği ve değerleri üzerinde etkili olmuştur. Sistematiik hiyerarşiden ziyade kişisel gelişim vurgulanmaktadır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise iş etiği, sosyal sorumluluk, iş değerleri gibi ekonomik başarı sağlamayı kolaylaştıran konular araştırmalarda daha sık yer bulmaya başlamıştır³⁷.

³⁷ Sibel Gök, "İş Etiği ile İş Ahlakı Arasındaki İlişki ve Çalışma Yaşamında İş Etiğini Etkileyen Faktörler", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 5, sy. 1 (2008): 4-6.

İş etiği kavramının, sosyal modernleşme ve demokratikleşmeyle beraber hukuk felsefesinin ahlak felsefesi yerine geçmeye başladığı dönemlerde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Etik, kurallara dayanan insan davranışlarını, ahlak ve normlara uymanın içsel yükümlülüğünü inceleyen felsefe dalıdır. Etik, ahlak davranışlarını sistematik hale getirerek hukuksal bir yapı içerisinde ele alır. Bu kavram, farklı ahlaki anlayışların ortak noktalarından hareketle evrensel normlar ortaya koymaktadır. Dolayısıyla iş etiği, insanların yönetimi, dürüstlük, adalet ve eşitlik kavramlarıyla yakından ilgilidir. Diğer bir deyişle iş etiği, belli bir grup için belirlenen ve bu gruptaki bireylerce kabul edilip benimsenen ve inanılan davranış kurallarıdır.

Ahlak ise belli gruplar tarafından benimsenerek toplum içerisinde insanların davranışlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen töresel davranış kuralları ve prensipleridir. Ahlaki değerler yalnızca bireyler ve toplum için değil, işletmelerin başarısı için de önem arz etmektedir. Nitekim bu değerler, işyerinde çalışanların sosyal tutum ve davranışlarına tesir etmektedir. İşletmelerde iş ahlakı, belirli bir grubun tarihi, felsefi ve dini tecrübelerine bağlı olarak şekillenmektedir. İş ahlakı, bir işin yürütülmesi esnasında dürüstlük, güven, saygı gibi faydalı olduğu düşünülen kurallar bütünüdür. Genel ahlak kurallarının iş hayatında uygulanması “iş ahlakı” olarak tanımlanabilir.

Literatürde iş etiği ve iş ahlakı kavramlarının birbirleri yerine kullanıldığına rastlamak mümkündür. Ancak içerik, nitelik ve kapsam bakımından farklılıkları bulunmaktadır. İş etiği, hukuk ve felsefeye dayalı davranış ilkelerini kapsarken iş ahlakı genellikle dini inançların bir parçası olarak görülmektedir. İş etiği evrensel ve herkes için geçerliken iş ahlakı toplumdan topluma değişen bir nitelik taşımaktadır. İş etiği kurallar bütünü olarak açıklanır. İş ahlakı ise davranış ilkelerini içermektedir. Tüm bu farklılıklara rağmen iş etiği ve iş ahlakı kavramları ilişkileri düzenleme, güven inşa etme, bütünleştirme, kontrol etme, iş barışını sağlama gibi ortak amaçlara hizmet etmektedir. Ayrıca bu iki kavram, dürüstlük saygı, eşitlik kavramlarının gelişimine katkıda bulunur³⁸.

Dünyada yaşanan gelişmeler toplumların dönüşümünü ve iş değerlerinin değişimini gerektirmektedir. Özellikle son yıllardaki küreselleşmeyle beraber iş hayatındaki rekabet uluslararası bir boyuta taşınmıştır. Küresel piyasada rekabet avantajını elde edilmesinde insanların tutum ve davranışlarının etkisi kaçınılmazdır. İşletmelerin

³⁸ S. Gök, “İş Etiği ile İş Ahlakı”, 6-9.

uluslararası ticaret ilişkilerini geliştirmede veya uluslararası piyasada var olmalarında iş etiği ilkeleri önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Küreselleşme etik değerlerin işletme ve ulusların üstünde bir nitelikte olduğunu ve iş etiğinin çalışma hayatındaki düzenleyici evrensel rolünü vurgulamaktadır³⁹.

Günümüz iş hayatında yaygın kapitalist ekonomi anlayışı dünyanın güncel iş ahlakı olarak değerlendirilmektedir. Kapitalizmin temellerini anlamada Weber'in görüşlerini aktarmak oldukça önem taşır. Çağlayan'ın aktardığına göre Weber, kapitalizmin her dönemde mevcut olan kazanma duygusunun dizginlenmesi veya en azından akli olarak dengelenmesi olduğunu düşünmektedir. Buna istinaden kapitalizmi ilke edinmiş bir işletmenin verimlilik esaslı bir kazanç elde etmesi zorunludur. Bu, işletmenin kapitalist dünyada mevcudiyetini sağlamasının tek yoludur. Weber'in düşüncesinde iş hayatındaki sorumlulukların yerine getirilmesi ahlaki eylemin zirvesidir. İş hayatındaki kavramlara dini bir perspektiften değer atanması Protestanlığın bir özelliğidir. Katolik anlayışta dini yaşam ile dünyevi işler arasında bir ayırım söz konusu iken Protestan ahlakına göre kişinin mesleğini icra ettiği sırada düzenli bir çalışma sergilemesi dini bir görevdir. Protestan ahlakına sahip olan çalışanlar servetlerini toplumla paylaşarak devamlı olarak bunu artırarak kendisiyle beraber toplumun da gelişmesine katkı sağlayacaktı⁴⁰.

Müslüman düşünürler ise bu anlayışlara Weber'in aksine çıkarsama yoluyla kazanılan beşerî bir düşünceden değil, inanç yoluyla erişilen ilahi bir veriden hareketle ulaşmıştır. Dolayısıyla İslami öğretinin iş ahlakı için belirlediği temel prensipler aslında diğer dünyevi ve günlük yaşamın bir parçası olan işler için öngördüğü ilkelerden bağımsız değildir. Buna ek olarak insanın doğuştan getirdiği ve tüm insanlık nezdinde ortak olan değerleri de İslami iş ahlakı kapsamında değerlendirmek mümkündür⁴¹.

İslami öğretinin ekonomik ilişkilere yaklaşımı, sorunların ahlak ilkeleri aracılığıyla çözümlenmesi yönündedir. Bunun yeterli olmadığı durumlar da ise hukuki yollara başvurulması doğaldır. Aynı şekilde İslami öğreti olası sorunları en aza indirgemenin erdemli insan olmaktan geçtiğini söyler. Nitekim erdemli insan işletmelere yalnızca

³⁹ S. Gök, "İş Etiği ile İş Ahlakı", 10-11.

⁴⁰ Harun Çağlayan, "İş Ahlakında İslam İnancının Rolü", *Toplum Bilimleri Dergisi* 10, sy. 19 (2016): 87-90.

⁴¹ H. Çağlayan, "İş Ahlakında İslam", 91.

kazanç sağlamakla kalmaz, bereketine de katkıda bulunur. Çünkü iş hayatı kazancın yeniden değerlendirilmesini içeren bir süreçtir. İslami anlayışın başlıca iş ahlakı kavramları doğruluk, itimat, sevgi, saygı olarak özetlenebilir. Bunlara ek olarak iyilik üzere yardımlaşma, tevazu, diğerkâmlık gibi ilkeler de zikredilebilir. Daha özelde ise İslami prensipte çalışma ahlakıyla ilgili ilkelerin başında kazancın meşru yollardan edinilmesi, haksız kazançtan sakınmak, adaletli olmak, emanete ve vaade riayet etmek, insanların haklarını korumak ve gözetmek gelir. Kesinlikle kaçınılması gerekenler ise rüşvet, israf, faizcilik ve hırsızlık gibi konulardır. İşveren çalışanın hakkını vererek diğer meslektaşları için örnek teşkil eder. İşçi yaptığı işi hakkıyla eda eder. Müşteri sömürülecek bir değer değil, ihtiyacını gideren ve meslek erbabının rızık vesilesi olarak görülür. Verilen hizmet veya üretilen ürün ise kalitesiyle maddi manevi fayda sağlayan standartlarda olmalıdır. Tüm bu hususlar hem genel ahlak ilkeleri hem İslami iş ahlakının öngördüğü tutum ve davranışlar olarak kabul edilebilir⁴². İş hayatının sağlıklı bir şekilde süregelmesi için taraflar arasında güven, birliktelik, denetim, iş barışı, dürüstlük, saygı gibi iş etiğinin evrensel kavramlarını uygulamaları gerekmektedir⁴³.

2 ve 5 numaralı katılımcıların yanıtlarında yukarıda zikredilen temel prensiplerin birçoğuna değinilmektedir. Buna göre İslam'ın yasakladığı faiz gibi sistemlerden uzak durarak müşteri ile tesis etmiş oldukları güven ilişkisine dayalı iş yaptıkları ifade edilmektedir. İslam'ın öngördüğü şekilde ticaret yapmaya gayret ettikleri belirtilmektedir. Ayrıca emanet ve vaade riayet etmek ilkesine bağlı oldukları 5 numaralı katılımcının yanıtından anlaşılmaktadır:

“Ürettiğimiz malların hakkını alıcıya teslim etmek şartıyla şeffaf ve adil bir ticari anlayışımız vardır. Finans kaynağımızı faiz makarasına asla bağlamayız. Faizle olan her türle işe karşıyız.

... Bize güven tesisi üzerine ürünleri sipariş geçiyorlar. Biz kesinlikle onların güvenini sarsacak şekilde ürünümüzün kalitesinden taviz vermeyiz. Ürünümüzdeki fiyat istikrarını bozmayız. Ürünümüzde kesinlikle herhangi bir hile-hurda yapmaksızın, aslında İslamiyet'in emrettiği asla yalan söylemeyin, asla malınızı övmeyin, malınızın ederi ne ise onu söyleyin prensibiyle ihracat yaptığımız müşterilerimize İslami prensiplerimizi uygulayarak onlara hizmet vermeyi amaçlıyoruz. Bu şekilde kendimizi her daim geliştirmeye ve seçenek sunmaya gayret ediyoruz.” (2.nk)

⁴² H. Çağlayan, “İş Ahlakında İslam”, 91-93.

⁴³ H. Çağlayan, “İş Ahlakında İslam”, 95.

“Ticarette en önemli şey vaadi yerine getirmektir. Söz esastır, verilen her sözün vaktinde söylendiği şeklinde yapılması gerekiyor. Burada da en önemli İslami prensibin doğruluk olduğunu düşünüyorum. Alın terinin, hizmetin vakti geçmeden zamanında verilmesi gerektiğini düşünüyorum.” (5.nk)

Bazı katılımcılar İslami prensipleri, İslam’ın temel şartlarından olan ibadetlerin iş hayatında tezahür etmesini veya ettirilmesi olarak değerlendirmiştir. Çalışma hayatının bu ibadetlere engel olmayacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini savunulmaktadır. Ayrıca yaşayış olarak Müslüman iş insanının her türlü ortamda İslami prensipleri kaybetmeden örnek teşkil etmesinin cihat boyutunda olduğunu ileri sürülmektedir:

“Herkes kendi alanında şeriatını yaşayabilir. Devlet sana dayatmıyor olsa da sen umreye götürebilirsin. Benim hayallerimden birisidir personellerimi umreye götürmek. MÜSİAD’taki bir abimizden örnek almıştım. Yani hayatımızda yanımızda çalışan insanları daha İslami şartlara uymaya davet etmek bunlardan biri olabilir. Ya da örnek bir Müslüman olarak tedarikçilerin olsun müşterilerin olsun, özendirici olmak benim gözümde günümüzün cihadıdır. Çünkü ilgili olmak, entelektüel bir Müslüman olmak günümüzde cihat etmektir. İslamdan uzak kesimin arasına girip, onlarla birlikte hareket edip, onları kendime özendirmek çok önemli bir olay bence. İslami prensipleri hiçbir zaman kaybetmeden her ortamda bulunmak ve örnek alınan kişi olmak gerekir.” (4.nk)

“İslami prensiplere uygun olarak çalışma şartları sağlamak, namaz vakitlerine göre molaları düzenlemek, mesai ve primlerini ödeyebileceğim bir sistem oturtmak.” (15.nk)

6 numaralı katılımcıya göre İslami prensipler yalnızca iş hayatıyla sınırlı olmamalı; genel olarak hayatın her alanında İslami prensiplere bağlılık gösterilmesi gerekmektedir:

“İslam kişinin her anında olmalı. Çünkü sadece ibadet noktasında değil de sosyal hayatında ticari hayatında İslami prensiplere bağlı olmalı. Ticarette kar ettikten sonra her şey mübahtır düşüncesi olmamalı, Hakk’ın rızasını gözetmeli, fayda sağlayarak devam etmeli.” (6.nk)

11 numaralı katılımcı ise, kişinin iş hayatında İslami prensiplere bağlılığının aslında bu prensiplere tüm hayatında ne kadar bağlı olduğuyla doğru orantılı olduğunu ileri sürerek iş dünyasının temel prensipleriyle İslam’ın temel prensiplerinin çelişmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir:

“İslami prensibin iş dünyasındaki karşılığı kişinin ne kadar Müslüman olduğuyla ya da bu dinle, İslam’la hayatının ne kadar İslamlaştığıyla alakalıdır. İş dünyasının temel prensipleriyle de İslam’ın temel prensipleri tabii ki çelişmeyecek.” (11.nk)

Daha önce de zikredildiği gibi İslami çalışma prensiplerinin başında gelen helal kazanç konusu 7 ve 10 numaralı katılımcıların yanıtlarında öne çıkmaktadır. Rekabet amacıyla piyasadaki diğer meslektaşları ezici bir tavır sergilemekten sakınarak hem dünya hem ahiret için kazanç sağlama gayesinde oldukları ifade edilmektedir:

“İslami kurallara, helal kazanç ahlakına sahip olduğunuz zaman sömürgeci bir tavırda olmuyorsunuz. Manipüle edici, rakibinizi karalayıcı, rakibinizi yıkıcı, rakipleri yok edici [bir tavırda olmuyorsunuz]. Daha çok maddi değer üretme odaklı olduğunuz zaman az önce bahsettiğimiz kriterleri yapmış olmuyoruz.” (7.nk)

“İş insanları olarak dünya malını ahiret için fırsata dönüştürme vesilesi olarak görüyoruz. Dünya malında kazanılan ahiret için harcadığı zaman hem bu dünya için hem öteki dünya için daha anlamlı olmuş oluyor.” (10.nk)

Bazı katılımcılar iş hayatında İslami prensiplerin daha fazla kazanç hırsıyla İslam’ın tasvip etmediği işlere alet edildiğini ifade etmektedir. Gerçekten İslami prensiplere uygun olarak iş yapanların azınlığı teşkil ettiğini belirterek İslami ekonomi sistemindeki açıklardan fayda sağlayan iş insanlarının olduğunu da dile getirmişlerdir. 1, 3 ve 13 numaralı katılımcıların yanıtları iş hayatında İslami prensiplerin rollerine eleştirel bir bakış açısı getirmiştir:

“İnsanlar Allah’ın takdir ettiği şekilde yaşamalıdır. Yapılan iş ve işlemler İslam’a alet edilmemelidir. Günümüz şartlarında da İslam’ı alet edenlerin %90’ında katakullü dönüyordur. Dinine bağlı olan, muhafazakâr olan kesimin duygularıyla oynayıp onların sırtından daha fazla para kazanan İslami şirketlerin olduğunu düşünüyorum.” (1.nk)

“Fetvayı veren hocalarımız var bu konuda bize çok bir şey demek düşmez. İslami finans kuruluşları vs. üzerinden çekilen kredilere fetvalar verilmiş. Ama kişisel görüşüm benim, hepsi aynı kefeden, sadece isim değişikliği üzerinden yapılan bir etkileşim diyebilirim ben. (3.nk)

“Hakkıyla İslami çerçevede iş yapan Müslüman iş insanları azınlığı teşkil ediyor. Boşluktan faydalanan işletmeler ve çalışanlarına karşı zalim olan işletmelerin sayısı daha fazla.” (13.nk)

Yalnızca tek bir katılımcı dünyadaki etik değerlerin İslami değerlerle paralel olduğunu zikretmiştir. Dolayısıyla Müslüman olsun veya olmasın evrensel etik değerlere sahip olan her iş insanıyla iş yapmanın mümkün olduğu görüşündedir:

“Bence dünyadaki etik değerlerle İslami değerler paralel... O yüzden karşımızdaki iş insanının dünyası da çok önemli değil, etik değerlere bağlı kaldıkça herkesle iş yapabiliriz diye düşünüyorum.” (8.nk)

3.2. Kapitalist Düzen İçerisinde İslami Prensiplerle Var Olmak

Kapitalist toplumlardaki “homo economicus”un karşıtı olarak MÜSİAD’ın yayınlarında “homo islamicus” (İslam insanı) koyulmuştur. Buna göre rasyonel insanın davranışlarına salt dünyevi amaçlar yön verirken İslam insanının davranışlarını dünyevi amaçların yanında ahlaki değerler de yönlendirir. Çatışmacı modern kapitalist toplumun aksine homo islamicus tipinin egemen olduğu İslami ekonomide dayanışma, yardımlaşma ve işbirliği söz konusudur⁴⁴. Katılımcıların kapitalist sistemde çalışmanın sorun teşkil edip etmediği sorusuna yanıtını iki eksenle toplamak mümkündür: Birincisi, İslami prensiplere bağlı kalarak gerçekçi ve farkında hedefler koyulduğunda kapitalist sistemde çalışmanın sorun teşkil etmediği yönündedir. İkincisi ise sorun teşkil ettiği yönündedir. Bu düşüncedeki katılımcılar, mevcut düzen içerisinde kapitalist sistemin çalışanlara dayattıklarından kaçış olmadığını, bu nedenle asgari düzeyde bu sisteme dahil olarak İslami prensiplere uymaya devam ettiklerini eklemektedir.

1 numaralı katılımcı, kapitalist sistemde İslami prensiplere uymanın sorun teşkil ettiğini ve bu nedenle kapitalist düzen içerisinde kendisine bir güvenli alan oluşturduğunu ve bu şekilde mücadele ettiğini dile getirmektedir.

“Sorun oluyor. Kapitalizmle yaptığım en büyük mücadele insanlara para kazandırmamak adına kendi ofisimi açmaktı. İnsanlara çok para kazandırıyordum ama aldığım maaş belli bir maaştı. Kapitalist sisteme uymuyorum, neden uymuyorum? Çünkü sekreterim çalışıyor, sekreterimin aylığı 5.000 TL ve 5.000 TL üzerinden sigortaya çalışıyor. Bu bir kapitalist sistem değildir, İstanbul’da avukatlar 2.500 TL’ye çalışıyorlar, artı asgari ücretin bir tık üzerinden sigortaları yatıyor. Bense sekreterime avukatların aldığı paranın iki katını veriyorum. Bu bir tren misali, ben sekreterime bunu yapıyorum, yarın bir gün sekreterim benim sayemde güçlenir bir iş kurarsa o da benden gördüklerini muhakkak ki kendi çalışanlarına yapacaktır. Ben mücadelemi böyle gerçekleştireceğimi düşünüyorum.” (1.nk)

Aşağıdaki yanıtlarda katılımcıların kapitalist sistemde en büyük sorun olarak faiz, kredi ve banka işlemlerini gördükleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle İslami hassasiyetlere sahip olan iş insanlarının katılım bankalarını tercih ettikleri görülmektedir. 4 numaralı katılımcı, katılım bankalarını eleştirerek bunları faizli bankalara benzetmiştir. Ayrıca 4 numaralı katılımcının yanıtından zamanın şartlarının ve toplumsal baskının iş insanını kapitalist sisteme dahil olmaya iten önemli faktörler olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. 6

⁴⁴ Ceyhun Temelli, “MÜSİAD’ın Söylem ve Pratiklerinde İslam ve Kapitalizm İlişkisi”, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1, sy. 2 (2015): 47.

numaralı katılımcı da benzer bir yaklaşımla bu sisteme dahil olmaktan kaçamadıklarını ancak bunun Müslüman iş insanının kırmızı çizgilerinden olan faiz konusuyla çeliştiğini ifade etmektedir. 11 numaralı katılımcı ise, özeleştiride bulunarak kapitalist sistemin sunduğu imkanlar neticesinde zekât, sadaka gibi hususların beraberinde getirdiği nitel bir özellik olan bereketin yok olduğunu ileri sürmektedir.

“Çalışma şartlarımız her ne kadar kredili veya faizli çalışmayı istese de kapitalist düzende, çünkü çok ciddi anlamda bir faiz ve kredili sistemde çalışmanız var. Mesela teminat mektupları vermeniz lazım aldığınız ürüne beyanen. Bununla ilgili yurtdışı bağlantılı firmalar size belli bir teminat göstermenizi istiyor, özellikle bu rafineciler. Alabileceğiniz ürünün karşılığında ya nakdiniz olması gerekiyor ya da çok ciddi anlamda teminat istiyor. Bu kapsamda Türk bankaları ve yurt dışı menşeli yabancı faiz lobisinde çalışan bankalar teminat mektuplarını faizli bir şekilde sunuyor tacirlerimize. Bu anlamda bizim faizle çalışma sıkıntımız doğuyor. Yüksek kapasitede iş yapabilmemiz için yüksek mali bütçeye sahip olmamız gerekiyor. Bunun da temel yolu faizli teminat mektupları ya da ipotekli işlemler. Bunlarda da bankalar çeşitli faizlere tabi tutuyor, aldığınız ürünlerde ve yapmış olduğunuz ticari anlaşmalarda. Bizim gibi bütün İslami hassasiyeti olan tacir arkadaşlarımızın bu kapsamda faiz en büyük sorunu teşkil ediyor.” (2.nk)

“Yaşadığımız ve gördüğümüz birçok oluyor. Beş vakit namazında niyazında, gerçekten iyi bir Müslüman olarak yaşayan birçok iş adamının ‘Mecburum ben kredi kullanmaya’ dediğini gördüm ben. Bu sistem ister istemez faizle bir şekilde ilişkilendiriyor. POS cihazı kullanmak zorunda kalıyorsun, oradan da faize girebiliyorsun. Bankacılık sisteminden dolayı, kapitalizmde banka ile çalışmayan bir firma olamıyor şu anda. Ne kadar katılım bankaları da olsa, başka alternatifler de olsa bir şekilde bu sistemin içerisine giriyorsun. Kendisini muhatap etmek istemeyen insanlar biraz daha katılım bankalarıyla çalışıp daha rahat etmeye çalışıyorlar. Ki, katılım bankalarında gerçekten çok hassas olan bir banka var bizim de çalıştığımız, Kuveyt Türk. Onun dışında Türkiye Finans’ı faizli bankalara çok benzetiyorum ben şahsen. Böyle, sanki olayları kitaba uydurmaya çalışıyor gibi bir halleri var... Ancak ister istemez problemler olabiliyor. En azından toplumsal baskı hissediyorsun, bu devirde mecbursun kredi kartı kullanmaya, kredi kullanmaya gibi söylemler çok fazla oluyor. Ve hayatta kalmak için de bazen kaçınılmaz olabiliyor. Bu düzeni değiştirene kadar düzenin oyuncusu olmak gerekiyor.” (4.nk)

“Finans sistemi tamamen bu iş üzerine kurulu. Biz de mümkün olduğunca katılım bankalarıyla çalışmaya özen gösteriyoruz. Ama ne yapsak da bir şekilde, kredi kartı kullanıyoruz hem şahsi hem ticari, bunlarla da maalesef bir nebze bu işlere de bulaşmış oluyoruz. Kapitalist sistemin bizim çok karşı çıktığımız faizin ekmeğine bir şekilde yağ sürmüş oluyoruz. Düzene bir şekilde bu vasıtalarla bir yerlerinden beraber olmuş oluyoruz. Toplumun her yerinde olduğu gibi bizi de etkiliyor. Dışında kalamıyoruz. Dışında kaldık mı oyun dışında kalmış gibi oluyoruz. Bu yüzden bunu en asgariye indirmeye çalışıyoruz.” (6.nk)

“Fedakârlık yapana Allah’ın yardım ettiğine inanıyorum. X olarak zorlandığım hususlar olmadı değil. Ziyadesiyle zorlandığım noktalar oldu. Avukatlık ki bu noktada ciddi sıkıntılı bir alan. Yine bununla beraber kendimin ayrıca yaptığı ticaret var. Kapitalist düzenin size sunduğu en kötü kolaylık kredi gibi bir imkânın var olmasıdır. Bu kapsama düşmeden, bu tuzağa düşmeden faaliyet göstermek firmalar açısından gerçekten zor. Ben kapitalizmin en kötü zulmünün bu olduğuna inanıyorum. Bir de biz zekâtın, sadakanın maldaki bereketini de kapitalizmin sunduğu bu imkanlarla kaçırıyoruz. O yüzden ben kredi noktasında gerçekten sıkıntı yaşanıldığını da görüyorum. Çekmeyen insanların ne kadar direnirse dirensin ya da işte söz senettir bağlamında güvenmiş, borç vermiş veya vade yapmış insanların ciddi manada etkilendiğini görebiliyorum. Kapitalizm sunduğu rahatlıkla aslında Müslüman iş insanını ciddi manada bir imtihana sokuyor.” (11.nk)

Aşağıdaki yanıtlardan kapitalist sisteme dahil olmanın kaçınılmazlığı, ancak bunun İslami prensipleri tamamen bırakmak anlamına gelmediği anlaşılmaktadır. Bu düşünceye sahip katılımcılar kapitalist düzende İslami prensipleri mümkün olduğunca uygulamaya ve bağlı kalmaya çalıştıklarını ifade etmektedir.

“Bizler elimizden geldiği kadar temel değerlerimize, İslam prensiplerine uygun hareket etmeye çalışsak da günümüz dünyasında bunu tam anlamıyla başarmak çok zor. Tüm iş sistemimizi kapitalist piyasaya göre düzenleyip, tüm kuralları onun istediği gibi uyguladıktan sonra kapitalizm eleştirisi yapmam mantıksız olacaktır. İslami prensiplerden hiçbir şekilde vazgeçmiyorum demem de mantıksız olacaktır. Maalesef ki küresel piyasada ipin ucu biraz kaçtı gibi ama bizler inşallah elimizden geldiğince prensiplerimizi korumaya devam edeceğiz.” (7.nk)

“Siz ne kadar girmek istemerseniz de sistem sizi buna sürükleyecek. Bunu minimum düzeyde tutmak faydalı olur diye düşünüyorum. Elimizden geldiğince direnmeye, gayre göstermeye çalışıyoruz.” (9.nk)

“Mecburen. İster istemez... İster istemez çek kullanacaksın ister istemez bankayla çalışacaksın. Bu sisteme uymak zorundasın ama ne kadar helal çalışabilirsen. Kredi çekmezsin, kredi kartını kullanmazsın, kullanıyorsan da faizine dikkat edersin. Böyle dikkat etmek gerekiyordur. İster istemez bir şekilde giriyoruz.” (12.nk)

5 numaralı katılımcıya göre kapitalist sistem içerisinde İslami prensiplere uyararak ticari faaliyet sürdürmek, Müslüman iş insanlarının faaliyet alanını daraltarak nicel olarak bir kayıp gibi gözükse bile nitel olarak bereketi beraberinde getirmektedir. Benzer şekilde 13 numaralı katılımcı da kapitalist sistemin kâr maksimizasyonuna dayalı temeline işaret ederek İslami prensiplere bağlılığın daha az kar getirdiğini öne sürmektedir.

“Evet, aslında yol açıyor. Bizim rakiplerimiz var. Onlar biraz daha kazanç kavramını İslami prensiplere uymadan çalışabiliyorlar. Onlar için bir sınır değil İslami kurallar. Onlar çok daha esnek ve rahat davranabilirken biz o kadar rahat davranamıyoruz. Dolayısıyla bu bir sınır çiziyor kesinlikle ticarete. Fakat uzun vadede biz daha sürdürülebilir ve doğru iş yaptığımızı görüyoruz. Yani işin bereketin olsa gerek daha sürdürülebilir, emin adımlarla ilerlememizi sağlıyor. Rüşvet çok yaygın bir şey. Onlar bir rüşvetle işi kapatabiliyorken biz o işten geri çekiliyoruz. Bu da iş kaybına yol açıyor baktığımızda ama kaybeden biz olmadığımız belki 3-5 ay sonra çok rahat görüyoruz çok şükür.” (5.nk)

“Önceliği kar etmek olan şirketler zaman zaman bizi tercih etmeyebiliyor. Belirli bölgelerde belirli şirketler fazla kar ederken biz daha az kar edebiliyoruz. İnsan fitratına uymayan bir düzende çalışmak insan fitratını zorluyor.” (13.nk)

Yalnızca 3 ve 8 numaralı katılımcılar, kapitalist sistemin yayılmacı anlayışına karşın İslami prensiplere bağlı kalarak daha sınırlı hedef ve programlar oluşturma ve özsermayeye dayanma sayesinde kapitalist piyasa sisteminde çalışmanın sorun teşkil etmediğini düşünmektedir.

“Prensiplerle birlikte hayatı ikame ettirdiğinde ve böyle çok da uç noktaları hayal etmeden hedefleri ve hayalleri sınırlı tuttuğunda zaten onlara (kredilere) ihtiyaç olmuyor. Yeter ki planı, programı düzenli yapılsın. Hedeflerimiz büyük; yalnız belli standartlar çerçevesinde hedeflerimizi büyük tutuyoruz. Yani dışarıdan para değil, kazanarak çalışarak para kazanmak bizim için öncelik. Yani, kredi ile büyümek değil kendi sermayemizle büyümek.” (3.nk)

“Etik değerlerle ilerlediğimizde çok hızlı ilerleyemiyoruz. Yavaş yavaş ilerliyoruz. Etik değerlerle ilerleyemeyenler biraz daha fazlasını talep edenler, daha yırtıcı olanlar biraz daha hızlı ilerliyor. O yüzden bu bir problemse, büyüme hızında bir problem. Ama etik değerlerine bağlı kalmak isteyen insanlar için bunun farkındaysa bu bir problem değil.” (8.nk)

3.3. MÜSİAD Üyesi Olarak Çalışanlara Sunulan Farklılıklar

MÜSİAD üyesi olarak çalışanlarınıza normal iş adamlarına göre nasıl bir farklılık yaptıkları sorulduğunda 1 ve 13 numaralı katılımcı MÜSİAD üyesi kimliğinden ziyade bireysel ve genel olarak yanıt vermişlerdir. Yanıtlarında çalışanlara yumuşak bir şekilde yaklaştıklarını, önce insan olarak değer verdiklerini ve iş hayatı dışında da bu ilgi ve alakayı devam ettirme gayretinde olduklarını ifade etmektedirler. Özellikle 1 numaralı katılımcının “hakkından fazlasını vermek” tabiri akıllara çalışanın hakkı ne olmalıdır ve bu hakkı belirlemede baz alınan faktörler nelerdir sorusunu getirmektedir.

“MÜSİAD üyeliğinden ziyade kendi düşüncelerime, fikriyatıma göre onların ruhunu okşayarak, bağırmeden, güzellikle, sevgiyle hem iş öğretip hem hakkını hatta hakkından fazlası vererek onları da nasiplendiriyorum.” (1.nk)

“Genel olarak cevap verecek olursam şirket içi hiyerarşik yaklaşımdan ziyade önce insan olarak değer vererek rahatça iletişim kurmak, sadece patron-çalışan ilişkisinden ziyade beraber sosyal etkinliklere katılmak, işten bağımsız sevgi muhabbet ilişkisi kurabilmek. Ayrıca aile şirketlerinde pek olmayan bir çalışan-işveren markası olma (employee-employer branding) konseptinde iki yıllık bir projeyi iç iletişim olarak departmanlaştırmayı düşünüyoruz. Bununla çalışanlara motivasyon ve aidiyet hissettirmeyi amaçlıyoruz. İşten ayrılan bir çalışanla iletişimi ve sosyal ilişkileri sürdürmeye gayret ediyoruz.” (13.nk)

2, 3 ve 14 numaralı katılımcıların yanıtlarında MÜSİAD ve Genç MÜSİAD’lı olma kimliğinin vurgulandığı görülmektedir. Yukarıda verilen yanıtlara benzer olarak “hakkından fazlasını vermek” ifadesi 2 numaralı katılımcı tarafından da getirilmektedir. Ayrıca MÜSİAD’lı olma kimliğinin yanı sıra insani bir görev olarak çalışanların sorunlarıyla ilgilendikleri, onlara bir rızık vesilesi oldukları ileri sürülmektedir. Bu nedenle çalışanların ihtiyaçlarını göz önüne alarak şirket politikalarını belirledikleri anlaşılmaktadır. 3 numaralı katılımcı ise Müslüman iş insanı olmanın iş ve günlük hayatlarını şekillendirmede avantaj sağladığını söylemektedir. 14 numaralı katılımcı da bu hassasiyetlere ve benzer düşüncelere sahip iş insanlarıyla çalışmaya öncelik verdiklerini aktarmaktadır.

“Biz MÜSİAD ailesi olarak yanımızda çalışan kardeşlerimize, arkadaşlarımıza, asla onlara işçi gözüyle bakmayız. Onlara biz asla kesinlikle bir maaş verip iş yaptırarak bir anlayışla yaklaşmayız. Hakkı neyse hakkından fazlasını veririz, yapması gereken işi belirleriz. Ve Onların sorunlarını, sıkıntılarını gidermek için elimizden geleni yaparız. Bu bizim şirket temsilimizin dışında insani vazifemiz. Çünkü Allah’u Teala’nın bize yüklemiş olduğu birer sorumluluk aslında. Yanınızda çalışan insanlara iyi davranırsanız Allah’u Teala her anlamda önünüzü açacaktır. Onların rızıkları aslında bizim üzerimizden tesis edilirken hem şirket politikamızda hem şahsi harcamalarımızda biz onları düşünerek hareket etmek zorundayız.” (2.nk)

“Genç MÜSİAD’lı olmanın avantajları var tabii. Müstakil iş adamları olarak bilinsek de aslında Müslüman iş adamları olarak tanınıyoruz. O yüzden buna uygun davranmamız gerekiyor bizim. Müslüman kelimesine uygun hareketlerle ticaretimize ve özel hayatımıza, gündelik yaşantımıza uygulamamız gerekiyor. Bu bakımdan da Genç MÜSİAD’lı olmanın gururunu yaşıyoruz yani, bize artıları var.” (3.nk)

“Genel olarak MÜSİAD’dan bahsedecek olursak network olarak çok katkı sağlıyor. MÜSİAD aracılığıyla benzer hassasiyetlere sahip iş insanlarıyla çalışabiliyoruz. Kendi düşüncemize yakın insanlarla çalışmak önceliğimiz oluyor.” (14.nk)

4, 6 ve 12 numaralı katılımcıların yanıtlarında çalışanlarla aile gibi olma temaları, işveren-çalışan değil, abi-kardeş ilişkisi içerisinde çalışmalarını sürdürdükleri ve bunun da iş hayatına olumlu yansıdığı ifade edilmektedir. Bunun güven, samimiyet gibi değerleri beraberinde getirdiği öne sürülmektedir. Ancak 12 numaralı katılımcı, her ne kadar bir MÜSİAD geleneği olarak çalışanları aile gibi görse de bu durumun iş hayatına olumlu mu olumsuz mu yansıdığı konusunda zaman zaman sorgulamalarda bulunduğunu dile getirmektedir.

“Özenilen insan olup, heveslendirmek istiyorum. Bir sabah alıyorum sabah namazına götürüyorum, Ayasofya’ya falan. İlişkimi işçilerimle biraz daha iyi tutuyorum. Hayatım boyunca çalışanlarımla aile gibi olmuşumdur, yaşım büyükse abi-kardeş olmuşumdur. Yaşıtsak arkadaş olmuşuzdur. Daha samimiyet çerçevesinde işlerimizi ilerletiyoruz. Bu da olumlu yansıyor. Hem karşımızdaki kişinin hayata bakış açısına etki etmiş oluyoruz.” (4.nk)

“Genelde bir aile ortamı sağlamaya çalışıyoruz. Bir kişi de olsa 100 kişi de olsa bu bağı her zaman sağlamaya çalışıyoruz. Aramızdaki güven, samimiyet, abi-kardeş ilişkisi, yani patron-işçi ilişkisi değil de bu ilişkiyi her zaman kurmaya çalışıyoruz.” (6.nk)

“Bir aile ilişkisi vardır. Bunun bazen düşünüyorum yanlış mı diye de bazen diyorum evet X, yanlış yapıyorsun, bazen diyorsun evet doğru ama. Ben bir personelime bugüne kadar X Bey diye bir kelime kullanmadım. İstemedim bile. Biz burada aileyiz, birlikte çalışıyoruz. Bu tezgâhtan birlikte ailemize ekmek götürüyoruz. Ben ticarete ilk başladığımda Genç MÜSİAD’a yeni üyeydim, [MÜSİAD’daki] abilerimden böyle gördüm.” (12.nk)

10 numaralı katılımcı, çalışanlar sayesinde kendi rızıklarını temin ettiklerini, temel gayelerinin birlikte helal kazanç dairesi içerisinde kazanmak olduğunu söylemektedir. Burada 2 numaralı katılımcının da işveren sayesinde çalışanların rızık temini sağladığını ifade ettiği hatırlanabilir.

“Çalışanlarımız bizim ekmek parası kazanmamıza vesile olan kardeşlerimiz. Dolayısıyla biz burada birlikte çalışmak, birlikte kazanmayı amaçlıyoruz. Çalışanlarımızın her zaman başımızın üstünde yeri vardır. Bizim için temel amaç helal dairesi içerisinde birlikte çalışarak birlikte kazanmak.” (10.nk)

Aşağıdaki yanıtta ise çalışanların temel insani, sosyal ve işçi haklarını gözeterek ve aynı zamanda insani değerler çerçevesinde onlarla çalıştıkları dile getirilmektedir.

“Çalışanlarımızın temel insani haklarını, sosyal haklarını, işçi haklarını ve temel değerleri ön planda tutarak sadece kendi penceremizden bakmadan çalışıyoruz onlarla.” (7.nk)

5 numaralı katılımcı “Eğitimler sayesinde iş hayatı haricinde de bilgiler alabiliyorlar” sözleriyle çalışanlara takviye eğitim hizmetleri sunulduğunu aktarmıştır. Son olarak 8 numaralı katılımcı ise çalışanlara sunulan imkanlar konusunda normal iş adamlarıyla aralarında herhangi bir fark olmadığını söylemiştir.

3.4. İş Hayatında Çalışan İlişkileri ile Gündelik Hayat İlişkilerindeki

Prensiplerde Farklılıklar

Katılımcılar, iş hayatında çalışan ilişkileri ile, gündelik hayatlarındaki ilişkilerinde prensiplerin farklılık gösterip göstermediği sorusuna çeşitli yanıtlar vermiştir. Bu konuda herhangi bir farklılık olmadığını söyleyenlerin yanıtlarını iki grupta toplamak mümkündür: Birincisi doğrudan hiçbir fark olmadığını söyleyenler, ikincisi ise çalışanlara verilen değer bakımından farklılık olmadığı ancak kurumsal hayatın ve iş akışının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi adına mesafeyi korumaya dikkat edildiği yönündedir. Aşağıda birinci grubun yanıtları verilmektedir:

“Benim yok farklılık. Ben neysem, evimde de oyum iş hayatında da oyum, çalışanlarımla da oyum.” (4.nk)

“Farklılık olmaması gerekiyor.” (9.nk)

“Bir farklılık söz konusu değil... Müsamaha, adalet ve sevgi çadırı altında toplanıyoruz.” (10.nk)

“Kesinlikle yok. Aile gibi gördüğüm için evde ne tepki veriyorsam oradakilere de aynı tepkiyi veririm.” (12.nk)

Aşağıda ise ilişki ve değer bakımından farklılık olmadığı, ancak kurumsal kimlik açısından dikkat edilmesi gerektiğini söyleyen ikinci grubun yanıtları sıralanmıştır. Özellikle 8 numaralı katılımcının yanıtında çalışanlarla arkadaşça ve aile gibi bir ilişki kurarak onlara yaklaşmanın çalışma hayatında doğru olmadığına dair bir özeleştirisini de görmek mümkündür.

“İlişkilerde herhangi bir farklılık yok ama şöyle bir ayırım var orada, herkesle olduğu konum kadar samimiyet, olduğu konum kadar diyalog ve olduğu konum kadar hassasiyetle davranmak gerekiyor. Çünkü herkes bir olmuyor. O bakımdan çalışanla aileyi bir tutmamak gerekiyor. Ama o da kendi klasmanında bir aile kadar değerli bizim için, ama klasmanları ayırmak gerekiyor.” (3.nk)

“İlk başladığım zamanlarda çok fazla tecrübem yoktu. Aile içinde nasılsam iş yerinde de o şekildeydin. Fakat farklı kişiliklerle beraber çalıştığınız için aynı zamanda bu çok gitmiyor maalesef. Biz çok samimi çalışıyoruz, sanki orası da bizim ikinci ailemiş gibi, ikinci evimizmiş gibi... Ama şunu gördümki son 1,5 senedir, firma büyümeye başladıktan sonra ve çok kişi tanıdıktan sonra artık

çeşit çeşit karakter öğrenmiş oluyorsun. Kesinlikle biraz daha kurumsal kimliğe bürünmek gerekiyor bireyselde de yani bir set çekmek gerekiyor.” (5.nk)

“Genelde aileme davrandığım gibi çalışanlarıma davranıyorum, bu bir problem benim için. Fazla onlarla arkadaş oluyorum ve iletişim kuruyorum. Genelde çok profesyonel olduğumu söyleyemem personelikle, ilişkilerimiz genelde daha çok arkadaşça. O yüzden aileme davrandığım gibi davrandığımı söyleyebilirim. Ama bu doğru mu? Doğru olduğunu düşünmüyorum.” (8.nk)

“Mesafe ve sınır çizmeye dikkat ediyorum. Doğru bulduğum prensiplerde ise bir fark yok.” (14.nk)

Aşağıda iş hayatında çalışanlarla ilişkilerdeki prensipler ile gündelik hayat ilişkilerindeki prensipler arasında farklılık olmasını gerektiğini savunan yanıtlar verilmektedir. Buna göre çalışanlara aile bireyi gibi yaklaşmanın kurumsal hayatta birtakım olumsuzluklara neden olduğu ve işleyişi aksattığı gerekçe olarak zikredilmektedir.

“Kardeşim benim canım, fakat çalışanıma kardeşime davrandığım gibi davranamıyorum. Sen ne kadar ona iyi davranırsan o bir şekilde senin başına birtakım iş açıyor. Bu sebeple, ben insanlara hiçbir şekilde tepeden bakmıyorum ama çalışanlarıma biraz daha mesafeliyim, sadece işe ilişkin sohbet ediyorum.” (1.nk)

“İş hayatı-özel hayat ayrı olmalı, farklılıklar var. Daha da motive etme noktasında kırıncı cümleler kuramıyoruz. Ama sosyal ilişkilerimizde, aile hayatımızda, diğer akrabalık bağlarımızda bunu diyebiliyoruz, o muhabbete dayalı... Pozitif ayrımcılık yapıyoruz diyebilirim iş hayatımızda.” (6.nk)

“Çok farklılık var. İşin ucunda insanla çalıştığımız için herhalde mecburen farklı olmamız gerekiyor. Keşke böyle olmasa ama maalesef çok farklılık var. Şantiyecilik yaptığım için usta ve işçilere karşı soğuk bir yaklaşımda bulunuyorum. Ama gündelik hayatımdaki kişilere karşı ise çok daha sıcak kanlıyım.” (7.nk)

11 ve 13 numaralı katılımcılar ise çalışma ve gündelik hayattaki prensiplerin yerine göre aynı, yerine göre farklılık arz ettiğini dile getirmektedir. Bu katılımcıların iş hayatlarında ve gündelik hayatlarındaki ilişkilere dair karma bir perspektif geliştirdiği sonucuna varmak mümkündür. Bu prensipler, kurum içinde yer yer esneklik gösterebilirken, kurum dışında daha profesyonel bir duruş sergilemek adına dikkatlice uygulanmaya gayret edilmektedir.

“Ben çalışanlarımın ekseriyetle bir abisi olmayı tercih ediyorum, yaşım da genç zaten. Ama iş şirkete döndüğünde ben hepsini zaten ortak olarak, avukatları özellikle ve diğer çalışanlarımı, yani ekip arkadaşlarımı, ortak olarak orayı bir yuva olarak onlara anlatıyorum. Ben de onların yolunu açan bir abi inisiyatifiyle

onlara yaklaşmayı gayret ediyorum. Sizler bu ailenin üyelerisiniz, ben de acizane sizden 5-6 sene yedi sene önce bu şirketi kurmaya gayret etmiş, biraz fedakârlık yapmış bir abiniz olarak bu ailenin babasıyım. Biz birbirimizi bu şekilde ileriye taşıyacağız, eksiklerini kapatacağız, böyle güçleneceğiz diye motive eder yaklaşımımı da bunun üzerine sergilemeye gayret ederim. Onlar bireysel olarak onların X Abi'si olduğumu bilirler ama bir toplantı ortamında onlar benim için örnek veriyorum Y Bey'dir, ben onlar için X Bey'imdir... İçimizde farklıyız, dışarıda biraz daha profesyonelizdir diyelim.” (11.nk)

“Aile şirketi olmamız nedeniyle şirket içi açık aramak veya dedikoduya sebep olan davranışlarından ötürü çalışanlarla arama bir set çekmeye dikkat ediyorum. Şirketteki çekirdek kadro ve diğer kadrolarla kişisel hayatım ve iş hayatım arasındaki sınır kademeli olarak değişiklik gösteriyor. Örneğin Fuzulev ve şirket içindeki çalışanlara karşı farklı roller üstlendiğim için çok da farklı bir kişi olmamakla beraber aynı kişi de olamıyorum.” (13.nk)

Son olarak 2 numaralı katılımcı ise “*Rica dili kullanıyoruz, bu da üretkenliği ve inovasyonu artırıyor.*” sözleriyle çalışma hayatında uyguladıkları prensipleri ifade etmiştir.

3.5. Şirketlerin Tüzel Kişiliği

Aşağıdaki katılımcılar, şirketlerini bir tüzel kişi olarak şahıslardan bağımsız üçüncü bir birey olarak görmektedir. Bu kendilerine şirketi kişisel arzular doğrultusunda değil, oy birliği ile yönetme fırsatı sunar. Ayrıca tüzel kişi olarak şirketlerini kendilerinden üstün bir konumda değerlendirmektedirler. Bu şirketlerin pek çok kişiye rızık vesilesi olması nedeniyle şirketi kişisel hırslar neticesinde değerlendirmenin birtakım sıkıntılara yol açabildiği ifade edilmiştir. Ayrıca tüzel kişilik, kurulup gelişmesi ve farklı şubelerle gelişmesi açısından çeşitli merhalelerden geçmektedir.

“Şirketimiz tüzel kişiliğe sahip olduğundan dolayı biz onu ayrı bir şahsiyet olarak görüyoruz, ayrı bir birey olarak görüyoruz ve aramızdaki diyaloglar da o şekilde. Dilediğimiz gibi para alamayız, kafamıza göre şirketi yönetemeyiz. Tüzel kişiliğin de inisiyatifine bırakarak, oradaki oy birliği ile şirketi yönetiyoruz. O da şirketin ayrımcılığını ortaya çıkarmış oluyor.” (3.nk)

“Bizden bağımsız ve korunması gereken bir üçüncü kişi olduğunu düşünüyorum. Sadece yöneticilerin değil birçok kişinin istihdam, ekmek kapısı. Dolayısıyla onu biraz daha el üstünde tutuyorum ben kendim çalışırken, onun adını kendi adımdan daha çok yüceltmeye çalışıyorum.” (5.nk)

“Şirketimizin tüzel kişiliğini ben yeri gelir kendimden bağımsız düşünürüm. Çünkü bu tüzel kişilikler insanların evlerine ekmek götürmesine Allah'ın imkân verdiği vesilelerdir. O yüzden şahsi ihtiraslarımızla ben bu şirketi kurduğum ve bu şirket benim dediğiniz anda, bir stratejik yönetim danışmanı olarak söylüyorum, çok ciddi sıkıntılar yaşarsınız. O yüzden burada esas olan aile şirketleri -ve

mesela dönem dönem aile anayasaları yazarız- en büyük handikaplardan biridir patronun şirketi kendinden ziyadesiyle içselleştirmesi. O yüzden mutlaka onun ayrı bir kişilik olduğunu, onun karar mekanizmasının patronun karar mekanizmasıyla %100 her zaman çalışmayacağını bilmek gerektiğine ben inanırım, bu noktada da danışmanlık veririm. Bir itirafta bulunayım, bu bazen benim için bile zor bir durum olabiliyor.” (11.nk)

“Tüzel kişiliği bir çocuk bir birey olarak düşünüyorum, kurulması geliştirilmesi ve şubeleştirilmesi bazında farklı aşamalardan geçiyor.” (15.nk)

Şirketlerin tüzel kişi olması aşağıdaki katılımcılar için kurumsallığı ifade etmektedir. Tüzel kişiliğe sahip olmak, teknik gereklilikleri ve doğruları uygulama anlamına gelmektedir. Tüzel kişi olan şirketlerde şahısların önem sırası daha geride görülmektedir. Katılımcılar, günümüzde tüzel şirketlerin kurumsal altyapısı ve tutumuyla başarıyı yakaladıklarına inanmaktadır.

“Bireysel kimlikten çıkıp, kurumsal bir kimliğe bürünmeyi ifade ediyor bana. Kendi doğrularınız yerine, kendi değer yargılarınız yerine daha materyalist bir bakış açısına bürünüyorsunuz. Bireylerin değerleri vardır ama şirketlerin yoktur sanırım. Tüzel bir kişiliğe sahip olmak teknik gereklilikleri ve doğruları uygulamayı ifade ediyor bana.” (7.nk)

“Burada bir gerçek kişiye bağımlı olmayan; şahısların önem bakımından ikinci derece olduğu kurumsal bir yapıyı ifade eder böyle tüzel bir kişilik olması. Burada biraz daha kurumsallık ön plandadır. Çünkü günümüz şartlarında, başarılı olan şirketlere baktığımızda hep ortak özellik olarak kurumsal yapıyı iyi bir şekilde oturtmuş olmalarıdır. Bunun özellikle en önemli kazandırdığı konumu kurumsallaşma olduğuna inanıyorum.” (10.nk)

“Kurumsallık.” (12.nk)

Aşağıdaki Genç MÜSİAD üyeleri, şirketin tüzel kişilik olmasının güven verdiğini, insanların güvenini kazanmada önemli bir rol oynadığını, fırsat sağlayan ve şirket açısından iyi bir imaj sunan bir durum olduğunu ileri sürmektedir.

“Şirketinizin tüzel kişiliği olması aslında bir güven duygusu veriyor. Örneğin 25 yıllık bir şirketsiniz ve bu şirketin hiçbir şekilde bir ortağı olmuyor. Ve bu şirketin şirket kapaması, vergi dairesi değişmesi gibi üç kağıdına kaçmamış işlerle bir geçmişi olmayan bir alanda gittiğiniz için, tüzel kişilik böyle geçmişi olan firmalar için çok önemli. En büyük önem kaynaklarından bir tanesi güvenilebilir olması. İnsanların güven duygusunu kazanabilmesi için tüzel kişilik firmalar için çok önemli.” (2.nk)

“Fırsat oluşturan bir durum.” (13.nk)

“Bizim için iyi olduğunu düşünüyorum, çevrede iyi bir imajımız var.” (14.nk)

Yalnızca 1 numaralı katılımcı “Ben tüzel kişiliğe çok inanan birisi değilim. Türkiye’de tüzel kişilik demek borçtan kaçarak milleti dolandırmak demek. Bana göre dolandırıcılığın yasal hali olarak düşünüyorum tüzel kişiliği.” diyerek şirketlerin tüzel kişiliğe sahip olmasını olumsuz şekilde değerlendirmiştir.

3.6. Tüzel Kişiliğin İslami Kimliği

Aşağıdaki katılımcılar, tüzel kişiliğin İslami bir kimliğinin olamayacağını, olmasının mümkün olmadığını ve olmaması taraftarı olduklarını dile getirmektedir. Gerekçeleri ise, tüzel kişiliğe İslami bir kimlik verildiğinde dini para kazanmaya alet etmek, muhafazakâr kesim üzerinden gelir elde etmek olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca tüzel kişiliğe İslami bir kimlik atfedildiğinde şahısların hataları bu şirkete mal olacağı için bu durumun büyük bir sorumluluk ve vebal niteliğinde olması savunulmaktadır. Bunun yanı sıra ticaretin evrensel olduğunun altı çizilmektedir. Bu nedenle tüzel kişilere kimlik nispet etmenin bir ötekileştirmeyle sonuçlanabileceği zikredilmektedir.

“Tüzel bir kişiliğin İslami kimliği olamaz. Tüzel kişi olmanın İslami kimlikle çok alakası olduğunu düşünmüyorum. Onu İslami kimliğe büründüren adam bence din satan adamdır, para kazanmamıştır, açtır. Türkiye standartlarında, bu sebeple muhafazakâr kesime hitap edip para kazanmaya çalışıyordur.” (1.nk)

“Ben olmaması taraftarıyım. İslami bir pazarlama unsuru ya da ticaretle uğraşan bir yerde onu sembolize etmek çok büyük bir sorumluluk gerektirir. O yüzden ben tüzel kişiliklerin böyle bir kimliğe bürünmemesi gerektiğini düşünüyorum.” (4.nk)

“Ticaret biraz genel bir şey, yani evrensel bir şey. Çok fazla kategorizasyon yapılmaması gerekiyor ticarete. Paranın rengi yeşil. Şirketin bazı prensipleri, değerleri olduğu sürece, zaten bizim de gayemiz İslami prensipler üzerine kurulu bir ticari hayat. Bu biraz ötekileştirme tarafına da gidiyor. Ben ona karşıyım. Hem ticari hayatta hem özel hayatta daha evrensel bakıyorum bu konuya.” (5.nk)

“Benim inanışım bellidir, görüşüm bellidir. Bunu hiçbir zaman çekinmeyiz söylemekten. Ama şirket İslam adı altında olursa, diyelim hata oldu, biz kuluz hata yapabiliriz. Ama bu sefer bu kuruma mal edilecek. Bu noktada temsilde eksik olursa bu bir vebaldir, bu yüzden bu görüşte olmayı istemem. Gurur duyarım, ama bu sorumluluğu yerine getiremezsek bu bizim üzerimize bir vebaldir.” (6.nk)

“Maalesef ki pek mümkün değil.” (7.nk)

Aşağıdaki katılımcılar, tüzel kişiliğin İslami bir kimliğe bürünebilmesinin mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre İslami bir kimliğe sahip tüzel kişilik, aslında evrensel etik ve ahlaki değerlere sahip demektir. Bazı katılımcılar ise zaten öne

çıkarmak istedikleri noktanın “İslami kimlik” olduğunu ve şirket politikası olarak bu kimliği benimsediklerini dile getirmektedir.

“Şirketimizin İslami bir kimliğinin olması aslında şirket sahiplerine ve şirket prensiplerine bağlı. Ne demek istiyorum: Biz mesela kesinlikle hiçbir şekilde faizle çalışmayız. Vade ile çalışırız ama vade farkı almayız. Örnek veriyorum, Ali bizden gelip benim bir kamyon ürüne ihtiyacım var ama iki ay sonra para vereceğim. Olsun kardeşim, bize sen birazını peşin gönder, birazını iki ay sonra gönder diyerek güven tesis edebiliyoruz. Aslında biz hem İslami ritüellerin getirmiş olduğu yardımlaşma esasına uyuyoruz hem de oradaki hassasiyetlere uyarak tüzel kişiliğin şirketin sahiplerinin İslami birer kimliğine bürünmesini amaçlıyoruz. Çünkü bizim yapmış olduğumuz işler geçmişten bu yana yapmış olduğumuz her iş İslami hassasiyetler beyan alınarak yapılıyor.” (2.nk)

“Olabilir ama zaten etik değerlerle ahlaki değerleri paralel gördüğüm için aynı şey benim için.” (8.nk)

“Evet aslında var. Şirketin yıllar önce tasarruf finansman sistemini benimsemesi İslami olarak anılmasına neden oldu. Zamanla bu sistemi kar etmek isteyen veya zarar etmek istemeyen diğer İslami olarak nitelendiremeyeceğimiz şirketler benimsemeye başlasa da X Holding muhafazakâr olarak algılanıyor. Yeni jenerasyon alt firmalarımızda böyle bir algı olmasa da bizim (X Holding) için var.” (13.nk)

“Evet. Bu kimliği öne çıkarmaya çalışıyoruz. Uluslararası rakiplerimiz arasında yerli milli ve helal olarak öne çıkmayı amaçlıyoruz.” (14.nk)

Aşağıdaki katılımcılar ise, tüzel kişiliğin İslami bir kimlik ile anılmasında etkili olan ülke, milliyet, işçiler ve diğer ticari kurumlarla kurulan ilişkilerdeki ölçüler gibi faktörlerin etkili olduğunu zikretmektedir. Bu faktörler neticesinde tüzel kişilikler İslami olarak anılabilir.

“Şirketin yöneticileri veya şirketin bağlı olduğu ülke aynı zamanda İslami bir kimlik katmış olabiliyor, ‘Türk firması Müslümandır’. Temsiliyet makamı üzerinden şirketin bir kimliği oluşmuş oluyor.” (3.nk)

“Bu tamamen kişi ile alakalı, tabii ki de olabilir. Kişinin yaşantı çerçevesinde, dinine, diline ırkına hepsine bence etki ediyor. Biz de dolayısıyla bahsettiğimiz konular üzerinde de zaten bunun bir kimliği olduğunu düşünüyoruz.” (9.nk)

“Bir şirketin İslami kimliği bence işçileri ve ticari ilişkide olduğu diğer şirketlerle olan ilişkilerinde koymuş olduğu ölçüler belirleyici olur. Bence, bu onun İslami kimliğini oluşturur. Ve iyi bir örnek çizmesi gerektiğine inanıyorum her zaman. Yapmış olduğu çalışmalarla, yapmış olduğu ticari ahlakla İslami bir kimlik şeklinde de iyi bir örnek, parmakla gösterilen bir şirket hüviyetine sahip olabilir diye düşünüyorum.” (10.nk)

“Özellikle yatırım departmanı açısından ve finansal departmanlar açısından söylediğimde, mesela ben İslami finans dönem dönem çalışıyorum. Yani, İslami finans danışmanlıklarımıza sindirmeye çalıştıktan sonra, eylemlerimizin piyasada bu bakış açısıyla gerçekleşmesi durumunda iyice insanlar şunu söyleyebilir: X Bey’in firması İslami hassasiyetlerle birtakım yatırım ve finans danışmanlıkları yapar. Hukuki danışmanlıklarını bu şekilde gerçekleştirebilir diyebilir.” (11.nk)

“Gerektiğinde İslami kimliğimi belirtebilirim. Ticaretin dini değil ahlaki olduğunu düşünüyorum. Aynı kalitede bir ürünü bir müslüman bir gayrimüslim satıyor iste müslümanı tercih ediyorum, ancak gayrimüslimin sattığı ürün daha kaliteliyse bunu almada bir sakınca görmüyorum.” (15.nk)

Şencal’ın aktardığına göre tüzel kişiliğe sahip olan şirketler, kapitalist piyasanın mantığıyla belirlenen ve sınırsız kâr amacı güden tüzel varlıklar olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle ahiret inancı tasavvuruna sahip ve hesaba çekilme bilinciyle tasarrufta bulunan bir Müslümanın davranışlarını yapılandıran İslam ahlakı şirketler için geçerli değildir. Bu konuda Abdurrahman Babacan (2018)’dan alıntıyla MÜSİAD üyesi Murat Ülker’in “...[t]üzel kişilikler işlerini yaparken laik, seküler vs. olmaz; böyle kimlikler doğru değil, herkes kendi işini yapar, yapmalı” sözleri de bu görüşü desteklemektedir⁴⁵.

3.7. Küresel Sermayede Ticari Faaliyet Yürütmek

Aşağıdaki katılımcılar, küresel sermayede ticari faaliyet yürütmenin zorluğundan ve bunun hareket alanlarını kısıtladığından bahsetmektedir. Ancak hareket alanları kısıtlansa bile, doğru olduğuna inandıkları prensipleri uyguladıklarında yaptıkları işten uzun vadede bereket elde ettiklerini ve daha az problemle karşılaştıkları belirtilmektedir. Ayrıca mevcut piyasanın büyük global markalar ve işçi sınıfı olarak iki kutup meydana getirdiği ve orta sınıf işverenleri kapitalist düzene uymak zorunda bıraktığı düşünülmektedir. Bunun sonucunda kişi asgari ücretle çalışmaya mecbur kalmaktadır. Küresel sermayede iş yapmanın zorluğundan ziyade yeni alanlar açarak çözümlere odaklanmak önerilmektedir.

“Bizim Allah’a çok şükür çok para kazanalım, çok büyüyelim, çok gelirimiz olsun diye bir amacımız olmadı. Çünkü niyetimiz belli. Niyeti belli olan kişilerin çok karlı işler olsun sorunlarla karşılaşma oranı düşüyor. Ancak biz de çok ciddi anlamda sorunlar yaşıyoruz. Örnek vereyim. Çin’den bir ürün getirdiğimiz zaman, Çin olsun diğer yerler olsun, oraların belli mevzuatları oluyor, yasaları

⁴⁵ Harun Şencal, “Ticari İşletmelerin Tüzel Kişiliğe Sahip Olmasının Sonuçları: İslam Ekonomisi Açısından Bir Değerlendirme”, *İstanbul İktisat Dergisi* 2, sy. 71 (2021): 381.

oluyor. Faiz lobisine hizmet etme mecburiyetiniz oluyor. Bugün biz Yunanistan'dan, kesinlikle İsrail'den ürün almıyoruz. Çok ciddi anlamda bizim karımıza olacak bir iş, İsrail'de rafineri vardır, baz yağı rafinerisi vardır. Ama biz kesinlikle ne İsrail'den baz yağı alırız ne oraya bir ithalat ve ihracat gerçekleştiririz. Bizim kendi prensiplerimizde bu şekilde şemalandırıyoruz. Sıkıntılardan ne kadar çok kaçarsanız kafanız o kadar rahat eder.” (2.nk)

“Borç yapmadan, çalışıp kar edip kazanarak biz büyüyoruz. Biraz yavaş oluyor, alanımızı da daraltıyor, evet. O an yapamıyoruz bir sene sonra yapıyoruz. Ama çok daha bereketli oluyor. Kesinlikle daraltıyor ama.” (5.nk)

“Kesinlikle zararı var. Bu durumdan biz orta sınıf işverenler giderek daha da zarar göreceğiz gibiyiz. Maalesef piyasa büyük markalar ile işçi sınıfı şeklinde iki ana kutba dönüşüyor. Piyasa biz orta sınıfı ya zorunlu büyümeye davet ediyor ya kapitalist kurallara uyar ve büyüsün diyor, ya da işçi olmaya, asgari ücretle çalışmaya [davet ediyor] ve sonunda iki kutup kalıyor. Küresel sermaye devletleri her geçen gün yeni bir tehdit ile karşımıza çıkıyor. Bu durum da ister istemez hareket alanımızı daraltıyor.” (7.nk)

“İster istemez daraltıyor: İşte bu ödeme biçimleri, çalışma şartları ister istemez daraltıyor. Yapılmamalı değil, alternatif çözümler üretilmeli diye düşünüyorum. Banka kullanımı bir sorun gibi görünse de dünyada birçok bu tarz konulara hassasiyet gösteren firmaların ürettiği çözümler var, yok değil. Burada sonuç odaklı gitmek gerekir diye düşünüyorum.” (9.nk)

“Evet faiz yemediğimiz için daraltıyor. Küresel piyasada her şey faizle ilerliyor ancak biz yeni sistemlerle alan açarak ilerliyoruz. X (kendi firmaları) sisteminde yurt dışına açılmak daha farklı gereksinimlere sahip olsa da alt firmalarımız yurt dışında da faaliyet göstermekte.” (13.nk)

Aşağıdaki katılımcılar küresel sermayede iş yapmanın zararı olmadığını ve hareket alanlarını kısıtlamadığını savunmaktadır. Müslüman olarak asıl gayenin çok çalışarak Allah'ın rızasını elde etmek ve mücadele ederek çözüm yolları aramak olduğuyla gerekçelendirilmektedir. Yapılan işler hukuki açıdan sorun teşkil etmese bile Müslüman bir iş insanı olarak ahlaki açıdan İslami prensiplerle çelişen iş ve ticari faaliyet alanlarında bulunmayı tercih etmezler. Ayrıca yurtdışı ile çalışan ve yurtdışından müşterileri olan ticari faaliyet alanlarının ülke ekonomisi açısından daha kazançlı olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle sınırlar kapanmadığı sürece küresel sermayede iş yapmak hareket alanlarını daraltmamaktadır.

“Bence bir zararı yok. Çeşitli konularda hareket alanımızı da daraltmıyor aslında. Çünkü daraltıyor dediğimiz anda, zararı var dediğimiz anda aslında biraz tembellik yapmış olacağımızı düşünüyorum. Bizim iyi Müslümanlar olarak yapmamız gereken şey çok çalışmak, çok mücadele etmek ve dua edip Allah'ın rızasını kazanmak. Başarılı işler yapmak. Dolayısıyla burada ümitsiz

değil, ümit var olmak bizim için en önemli olan şeylerden bir tanesi. Varsa bir sorun, varsa bir sıkıntı, bu sorunun giderilmesi için çalışmak da var.” (10.nk)

“Hiç böyle bir şeye denk gelmedim. İş alanım kısmında hiçbir sıkıntı yaratmadı. Para her şey değildir, ben her zaman diyorum para gelir, çalışırız, genciz. Bir şekilde parayı kazanabiliriz ama bazı çizgilerimiz de var. Girmeyeceğimiz mutlaka çok iş vardır, yasal olarak doğrudur ama ahlaken doğru değildir. Karşıma çıkmadı ama girmem.” (12.nk)

“Zorluğu yoktur. Daha karlıdır. Yurtdışı hastaları ülkeye daha fazla kazandırıyor.” (15.nk)

Aşağıdaki katılımcılar ise küresel sistemde çalışmanın mecburiyetine değinmektedir. Ancak bu noktada İslami finans çözümlerinden faydanılması gerektiğini ifade etmektedirler. Bu konuda iş insanlarının niyetlerinin de önemli olduğu hatırlatılmaktadır. Yatırım amacıyla değil, borçlu ve zor durumda olan bir işverenin mecbur kaldığı için kredi çekmesinde niyetin ehemmiyetinin altı çizilmektedir. Ayrıca küresel sermayede iş yapmanın zorluğunu itici güce dönüştürerek uluslararası rekabet kabiliyetini geliştirdiğini dile getiren katılımcılar da mevcuttur.

“Özellikle banka teminatına duyulan ihtiyaç gibi konularda mecbur kalıyoruz. Bu işleyişin içinde bir yerde buluyorsun kendini. Çünkü bir yerden bankalar garantör oluyor, paramı orada tutuyorsun. Çekini banka üzerinden ödüyorsun. Kredi kartı kullanıyorsun. Bu gerçekten vicdanen seni iyi hissettirmese de bu çağın kuralı buymuş. Niyet de önemli, yatırım yapmak amacıyla değil de borç ödeme noktasında sıkıntılı durumda, piyasanın parasının üzerinde kalmaması için kredi çekiyorsa, ben çok severek isteyerek yaptıklarını düşünmüyorum. İnsanların belli borçları oluyor, belli ödemeleri oluyor. Ödenmemesi durumunda karşıdakine zarar veriyor, onun vebaline giriyor. Bu anlamda kalpteki niyetin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bunu borcunu ödemek niyetiyle çekiyorsa, vicdanen rahat olmasa da karşıya zarar vermemek adına kullanıyorsa Allah'ın onları bu dertlerden kurtarmasını isterim tüm ticaret yapan Müslümanların.” (6.nk)

“Bu insanlar bir fetva ile çalışmaya çalışıyorlar. Yani küresel sermayenin de aslı aslında İslami finansın gelişmesi, bu noktada içtihadların gelişmesi, katılım bankalarının kuvvetlendirilmesi, karz-ı hasen dediğimiz borçlandırmada birtakım imkanların sunulduğu yapıların güçlendirilmesi, küresel sermaye ile bir çatışmadan ziyade belki belirli noktalarda entegrasyonlar sağlayabilir. Çünkü bir şekilde bu yapının içindeyiz. Kendini koruyarak ve bu yapılarla irtibat sağlayarak faaliyetlerine devam eden insanlar var. Küresel sermayeden ve kapitalizmden çok kopamıyorsunuz ama katılım bankaları ile, kredi değil de murabaha ile, leasingle faaliyet göstererek küresel sermaye ile entegre olmuş ama fetvası da alınmış bazı imkanlar da yok değil.” (11.nk)

“Her kategorideki uluslararası rakiplerimiz bizim gelişimimize katkıda bulunuyor. Böylece kendi alanımızı genişletebiliyoruz. Zor olsa da rekabet kabiliyetimizi geliştiriyor. İhracat ve faaliyetlerimizi genişletmeye çalışıyoruz.” (14.nk)

3.8. Ticari Faaliyetlerde İstişare-Fetva Mekanizması

Aşağıdaki katılımcılar iş ile ilgili konularda danışma ve fetva edinmeye önem verdiklerini belirtmiştir. Bu konuda en çok danışılan kişilerin aile büyükleri, baba ve sırasıyla diğer büyükler gelmektedir. Aile büyüklerinin yetersiz kaldığı noktalarda onların güvendiği hocalar ile istişare yapıldığı zikredilmektedir. İstişare konusunda da bereket olgusu vurgulanmaktadır. Danışılan kişilerin, ticari ahlakı ve tecrübesi belirleyici hususlardır.

“Spesifik bir durumsa, babamın önemli yerlerde danıştığı İslami ünvana sahip kişiler var. Onlardan icazet veya yorum alıyoruz. O tarz şeylere göre devam ediyoruz.” (5.nk)

“Bizde her zaman bir istişare mekanizmasını çalıştırmak söz konusudur.” (10.nk)

“Benim büyüklerim var. Gerçekten bu noktada çok şanslı olduğumu düşünüyorum. İstişarede bereket vardır, buna çok inanırım. Ve ben şu prensibi genelde hayatıma uygulamaya çalışırım. Bir konu hakkında beş ehil kişiyle istişare eder ortalamasıyla hayata geçerim, Allah’ın izniyle.” (11.nk)

“Ben babama sorarım. Eski bir esnaftır, iyi bir esnaftır. Eskilerin esnafıdır. Babam yıllardır ticaretin içinde. Ben hep ona danışırım.” (12.nk)

“Ticari faaliyetlerde babama, amcama, ağabeyime danışırım.” (13.nk)

“3. kuşak olan babama soruyorum. Onun da zorlandığı konularda danıştığı ve istişare yaptığı hocalar var.” (14.nk)

“Ticari ahlakına güvendiğim samimiyetine inandığım büyüklerime danışıyorum.” (15.nk)

Aşağıdaki katılımcılar ise, aile büyüklerinin yanı sıra online fetva araçlarını kullandıklarını belirtmektedir. Bunun nedeni ise fetva bulunmayan konularda ilgili meseleyle alakalı ayet ve hadislerin yorum katılmadan aktarılması olarak gösterilmektedir.

“Akıl aldığımız büyüklerimiz var, manevi anlamda büyüklerimiz. Her mesele için rahatsız etmiyorum o büyüklerimizi. Sorularlaislamiyet.com diye bir internet sitesi var. Oraya da ben çok sık başvururum. Oranın da olmasının sebebi herhangi bir yorum olmadığında ilgili ayet ve hadisleri paylaşırlar. Bu nedenle oralara da danıştığım oluyor. İşin içinden çıkamadığım ya da o araştırmalarımla tatmin olmadığım konularda da büyüklerimize de danışıyorum.” (4.nk)

“Birkaç hocayla görüşmüşlüğüm olmuştu bazı konularda. Veya internetten mesaj atıyorsunuz onlar cevaplıyor ya, öyle şeyler de olmuştu. Ailemde dinle ilgili bu konulara hâkim kişiler var, onlara da sorduğum oluyor. Ama daha çok aile içerisinde hallediyoruz. Ailem de çünkü bu temel değerlere saygı gösterdiği için, bunları önemseydiği için ve zamanında aslında benim geçtiğim yollardan geçerken bu tip sorunlarla karşılaştığı için çoğunun cevaplarını verebiliyor. Çoğunu aile içerisinde halledebiliyoruz.” (7.nk)

1 ve 8 numaralı katılımcılar ise ticari faaliyetlerde kendi bilgi ve birikimine dayandığını dile getirmiştir.

“Kimseye danışmıyor, paraya ihtiyacım olduğunda da kimseye gitmiyor, kredi kartı bile kullanmıyorum. Param oldukça harcıyorum, param oldukça bir şeyler alıyorum, param yoksa da ona göre davranıyorum. Hayatımı ona göre düzenliyorum.” (1.nk)

“Kendi içimden ne geliyorsa onu yapıyorum.” (8.nk)

3 numaralı katılımcı ise farklı bakış açıları kazanmak amacıyla danıştığını ancak işin sonunda kendi kararını uyguladığını “*Danıştığımız kişiler var. Her konuda herkese danışırım kendi bildiğimi yaparım. Belki kendi kafamda görmediğim bir şeyi onlar bana söyler diye.*” sözleriyle ifade etmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada Genç MÜSİAD üyelerinin günlük ve iş hayatı tasavvurları ele alınmış, günlük hayat ve iş hayatı pratikleri karşılaştırılarak bu ikisi arasındaki benzerlik ve farklılıklara ulaşılmaya gayret edilmiştir. Katılımcıların çalışma konusu sorulara verdiği yanıtlardan yola çıkılarak birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. İslami öğretilerin katılımcıların günlük yaşamını ve iş hayatını şekillendirmede büyük bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Nitekim katılımcılar, yanıtlarında yer yer hadis-i şeriflere atıfta bulunmaları buna işaret etmektedir. Katılımcılar, dini bir emir ve yasaklar bütünü olarak tanımlamıştır. Buna göre dinin kurallarını hayatın her alanında tutarlı bir şekilde uygulamak kendileri için önem arz etmektedir. Ayrıca katılımcılar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i güzel ahlak yönünden örnek aldıklarını belirtmiştir. Sözlük anlamıyla Müslümanlığı teslimiyet olarak tasavvur eden katılımcılar olduğu gibi sosyal anlamda tanımlı daha geniş tutarak toplum maslahatını gözetken şeklinde nitelendirildiği de görülmüştür.

Katılımcılar nezdinde Müslüman iş insanı tanımında en öne çıkan hususlar arasında helal kazanç, dürüstlük, hakkaniyet gibi kavramlar bulunmaktadır. Buna ek olarak yanıtlara göre “Müslüman iş insanı” kimliğinin kişiye diğer iş insanlarından farklı yükümlülükler yüklediği sonucuna varılmıştır. Çünkü Müslüman iş insanı dendiğinde katılımcıların zihninde belirli idealleri olan ve bu idealler uğrunda çalışan, zulmün karşısında duran, İslam alemine faydası dokunan bir profil belirlemektedir. Gerek salt Müslümanlık, gerek Müslüman iş insanı tanımında “elinden dilinden emin olunan kimse” ilkesinin altı çizilmiştir. Bunun yanı sıra Müslüman iş insanı, ilkel ticaret yapmalı ve ticaret ahlakına sahip olmalıdır. Ticaretinde İslam dininin önerdiği emir ve yasaklardan beslenir. Tüm bu sonuçlardan farklı olarak günümüz konjonktüründe Müslüman iş insanı sıfatından ziyade “doğru ve dürüst” iş insanı kimliğine sahip olmanın gerekliliği de zikredilmiştir.

Helal kazanç konusunda ise katılımcıların nicel olarak para miktarının ötesinde nitel bir özellik olarak helal parayı önemsedikleri görülmüştür. Katılımcılar için helal kazanç, Allah'ın yasaklarına uyarak helal dairesi içerisinde kazanılan para demektir. Bunun için özellikle faizden uzak durarak diğer tüm şüpheli ve haram eylemlerden kaçınmak kişiyi helal kazanca götürür. Diğer bir ifadeyle helal kazanç, usulüne uygun kazanılan paradır. Bir grup katılımcının yanıtında vurgulanan emek olgusuna göre emeğinin karşılığını almak-vermek, el emeği helal kazançtır. Helal kazanç sadece kazanırken değil harcarken de önemlidir. Nitekim yalnızca haramdan sakınarak kazanılan paradan ziyade vicdani olarak toplumun ihtiyaçlarını gözeterek bu kazanç aşamasında payı olan herkesle paylaşılması gereken para olduğu ifade edilmiştir.

Katılımcıların yanıtlarından helal kazancın genellikle olumlu bir toplumsal yönü olduğu anlaşılmıştır. Helal kazanç, kişiye hem iş hayatında hem de günlük yaşantısında huzuru ve bereketi deneyimleme fırsatı verir. Yine burada helal kazancın çok para demek olmadığı ileri sürülmüştür. Katılımcılar, helal kazancın olumlu yönü olduğu gibi haram yollardan edinilen kazancın da kişiyi ve hatta toplumu fesada sürükleyen olumsuz yönleri olduğuna inanmaktadır. Buna göre haram yollardan kazanılan para yalnızca topluma bereketi kaçırmış bir şekilde dönmekle kalmaz; bilakis gelecek nesillere de olumsuz etkilerini miras bırakır. Nitekim kapitalist sistemde bereket olgusu bulunmamaktadır. Dolayısıyla katılımcılara göre helal olmayan yollardan kazanılan ile toplumsal ahlakın çöküşünün doğru orantılıdır. Helal kazanç hedefi olmayan diğer iktisadi sistemlerde toplumun ahlaki çöküşü kaçınılmazdır. Bu nedenle helal kazanç, Müslümanlığa en uygun kazanç yoludur ve diğer Müslüman iş insanlarıyla dayanışma sağlamakta rol oynar. Ancak iş hayatında İslami bir bakış açısına sahip iş insanlarının zamanla helal kazanç çizgisinden kayarak “daha fazla kazanç” hedefine kaymaları da eleştirilmiştir. Ayrıca helal kazanç bilincine sahip olan kesimin azınlığı oluşturduğu, bu tasavvura sahip olmayanlar için ise hiçbir anlam ifade etmediği dile getirilmiştir.

Genç MÜSİAD üyeleri, ticari hayatta Allah'ın yasakladığı faizden uzak durarak iş yapmaktadır. Ticaretlerinde İslam'ın öngördüğü şekilde emanet ve sözlerine riayet ederek İslami prensipleri benimsemişlerdir. Bunun sonucunda müşteriler ile aralarında bir güven tesis edilir. Bazı katılımcılar nezdinde iş hayatında İslami prensiplere uymak için İslam'ın temel şartlarından olan ibadetleri iş hayatında da sürdürmek ve bunun için iş hayatını namaz, oruç vakitlerine göre düzenlemek gerekmektedir. Çalışma hayatı,

ibadetlere engel olmamalıdır. Ayrıca bu görüşü savunan katılımcılara göre Müslüman bir iş insanının İslami prensipleri her türlü ortamda uygulamaya gayret etmesi cihat niteliğindedir. Buna ek olarak İslami prensipler yalnızca çalışma hayatında değil, yaşamın her alanında gözetilmelidir. Dolayısıyla iş hayatının temel prensipleri ile İslami prensipler çelişmemelidir. Helal kazanç konusunda olduğu gibi burada da iş hayatında İslami prensiplerin daha fazla kazanç uğruna suistimal edilerek İslam'ın tasvip etmediği işlere alet edildiği konusuna dikkat çekilmiştir. Aynı şekilde İslami prensipleri hakkıyla gözetilenlerin azınlıkta olduğunu, İslami ekonomi sistemindeki açıklardan faydalanmaya çalışan iş insanlarına bir eleştiri getirilmiştir. Bunlardan farklı olarak bir katılımcıya göre dünyadaki etik değerler zaten İslami prensiplerle örtüşmektedir. Bu nedenle Müslüman olsun veya olmasın etik değerleri gözetilen herhangi bir iş insanıyla iş yapmak mümkündür.

İslami prensiplerin iş hayatına tatbiki konusunda da Genç MÜSİAD üyesi katılımcılar, kapitalist sistemin dayattığı faiz, kredi gibi araçlardan uzak durmaya çalışmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu ticaret ve işlerinde özsermayeye dayanmaktadır. Yine daha önce de zikredildiği gibi şaibeli banka işlemlerine karşı temkinli yaklaşmaktadırlar. Katılımcılar için işletmelerinde İslami prensipler kırmızı çizgi niteliğindedir ve buna göre bir şirket politikası benimserler. Alkol ve mahremiyet gibi diğer İslami hususlarda da bir hassasiyet söz konusudur. Bazı katılımcılara göre kapitalist sistemde İslami prensipleri uygulamak zordur. Ancak bu durum onları İslami prensipleri uygulamaktan alıkoymayarak yalnızca kapitalist sistemde olduğu kadar hızlı bir büyüme sergileyememelerine yol açmaktadır. Buna rağmen kazançları ve büyümeleri bu katılımcılar için pozitif bir ilerleme kaydetmek demektir. Çünkü İslami prensiplere bağlı kalmak onlara bir tatmin duygusu yaşatmaktadır.

Genç MÜSİAD üyesi katılımcıların pek çoğu, kapitalist düzen içerisinde İslami prensiplerle iş yapmanın zorluğundan ve bunun bazı problemleri beraberinde getirdiğinden bahsetmiştir. Buna göre en çok karşılaşılan zorluklar, daha önce de sıkça zikredilen faiz, kredi ve banka işlemleri konularıdır. Bu nedenle katılım bankacılığını tercih etmektedirler. Ancak katılım bankalarının da diğer bankalardan bir farkı olmadığı ve sanki "İslami bir kılıfa büründürme" vasfı taşıdıkları yönünde eleştiriler yapılmıştır. Aynı zamanda katılımcılar, bu sistem içerisinde İslami prensipleri uygulayarak iş yapmanın zorluğunu ifade etseler de bundan kaçamadıklarını da kabul etmişlerdir.

Bununla beraber İslami prensipleri uygulamayı tamamen bırakmadıklarını ve kapitalist düzen içerisinde kendilerine güvenli bir alan oluşturarak daha dar bir faaliyet dairesinde ve daha minimal ve gerçekçi hedeflerle ilerlediklerini belirtmişlerdir. İslami prensiplere bağlılığın daha az kar getirdiği görülse de kapitalist düzenin sunduğu fırsatlar neticesinde zekât, sadaka gibi hususların beraberinde getirdiği nitel bir özellik olan bereket ortadan kalkmaktadır.

Diğer işverenlerden farklı olarak çalışanlara sundukları imkanlar konusunda katılımcıların bir kısmı MÜSİAD üyesi kimliğiyle değil; genel bir insani vazife olarak yanıt sundukları farklılar şeklinde yanıt vermiştir. Kendi tasavvurlarına dayanarak çalışanlara kibar bir üslupla yaklaştıklarını, önce insan olarak onlara değer verdiklerini ifade etmişlerdir. Çalışanlara olan ilgi ve alakayı iş hayatı dışında da sürdürmeye gayret etmekte oldukları görülmüştür. Ayrıca MÜSİAD üyeleri, çalışanlara “rızk vesilesi” olarak bakmaktadır. Bu nedenle çalışanları ihtiyaçları şirket politikasında belirleyici olmaktadır. Ayrıca böyle bir oluşumun parçası olmaktan gurur duydukları ve bu durumun avantajlarına sahip olduklarını dile getirmişlerdir. MÜSİAD, onlara benzer tasavvurda olan iş insanlarıyla çalışma avantajı sunmuştur. Bir MÜSİAD geleneği olarak, Genç MÜSİAD üyelerinin büyüklerinden gördüğü şekilde çalışanlarla aile bireyi samimiyetinde ilişki kurdukları anlaşılmıştır. Ancak bu durum yer yer suistimal edildiği ve iş akışını bozduğu için sağlıklı bir hiyerarşik düzen kurmak amacıyla aralarında bir resmiyet ve mesafede bulunmaktadır. Her ne kadar çalışanlarla “abi-kardeş” ilişkisi kurmanın samimiyet ve güven gibi değerler getirisi olsa da zaman zaman bu konunun iş hayatına olumlu yansıyor yansımadağı da katılımcılar tarafından sorgulanmıştır. Bunlardan farklı olarak çalışanlara sunulan imkanlar konusunda normal iş adamlarıyla aralarında herhangi bir fark olmadığını dile getiren katılımcılar da mevcuttur.

Genç MÜSİAD üyelerinin iş hayatında çalışan ilişkileri ile gündelik hayat ilişkilerindeki prensiplerde farklılıklarını detaylandırarak olursak çalışanlara bakış açısı ve onlara verilen değer konusunda bir farklılık bulunmamıştır. Ancak yukarıda da zikredildiği üzere kurumsal hayatın idamesi için aradaki resmiyetin korunması gerekmektedir. Bu mesafe korunmadığı ve fazla samimiyet kurulduğu takdirde iş hayatına olumsuz yansımaları kaçınılmaz olur. Bu nedenle iş hayatı ve günlük hayat pratikleri kurum içinde yer yer esnetilebilirken kurum dışında diğer iş paydaşlarına karşı profesyonel bir imaj çizme gayesiyle dikkatle korunur.

Asgari ücret konusunda ise katılımcı Genç MÜSİAD üyelerinin değerlendirmeleri işveren ve çalışan açısından olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bununla beraber verilen yanıtlarda ücret tarifesi belirlenirken asgari ücretin baz alındığı görülmüştür. Asgari ücret ise kapitalist sistemin dayattığı bir ücretlendirme olarak kabul edilmiştir. Buna rağmen devlet tarafından koyulan bir asgari sınır olmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Ancak işverenler için devlet teşviklerinin bu hususta artırılmasının kolaylaştırıcı bir unsur olduğu ifade edilmiştir. Nitekim işverenin yükünün artmasının, istihdam azlığına veya yasadışı çalışan bulundurma gibi durumlara yol açabileceği öngörülmüştür. Genç MÜSİAD üyelerinin çalışanlarına asgari ücretten daha fazla ücret tarifesi uyguladığı ve destek amaçlı çeşitli yardımlarda bulunduğu sonucuna varılmıştır. Çalışana ödenen miktarın kendilerine bereketle döneceği algısı mevcuttur. Asgari ücreti düşük bulanlar için yaşam pahalılığı, büyük şehirlerde yaşamak, fahiş kira artışları gibi faktörler belirleyici olmuştur. Ayrıca asgari ücretin yalnızca temel ihtiyaçlar için yeterli olduğu, bireylerin “keyfi ve lüks” ihtiyaçları için yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra iş tecrübesi olmayan ve iş hayatına yeni atılan bir gencin yıllardır iş hayatında bulunan kıdemli bir çalışanla aynı asgari ücreti alması çelişik bulunmuştur. Buna çözüm olarak ise kademeli asgari ücret tarifesinin ülkemizde uygulanması önerilmiştir.

Şirketlerin tüzel kişiliğe sahip olması Genç MÜSİAD üyelerinin çoğunluğu tarafından olumlu karşılanmıştır. Bunun kurumsallık, güvenilir bir imaj sunma ve başarı gibi avantajlar sağladığı ifade edilmiştir. Buna göre tüzel kişi, bireylerden bağımsız üçüncü bir şahsiyet olarak kabul edilmiştir. Sadece bir katılımcı, bu durumu olumsuz değerlendirerek “Türkiye’de dolandırıcılığın yasal hali” ifadesini kullanmıştır. Tüzel kişiliğin bir kurum olarak ticari hayatta varlığı konusunda ise katılımcıların büyük çoğunluğu bu durumu olumlu değerlendirerek herhangi bir sorun teşkil etmediğini ileri sürmüştür. Ancak tüzel kişi ve gerçek kişi borç ve yükümlülüklerinin iyi ayırt edilmesi ve suistimalinden kaçınılması gerektiği vurgulanmıştır. Tüzel kişiyi devleti dolandırmak gibi art niyetlerle kullanan kişilere karşın yasal önlemlerin sıkılaştırılması önerilmiştir. Şirketin tüzel kişi olmasının kurumsallık ve şirket itibarı için pozitif karşılandığı görülmüştür. Az sayıda katılımcı tüzel kişiliğin ekonomik açıdan başarılı durmasına rağmen İslami prensipleri uygulama bakımından bir değer tanımamazlık haline yol açtığını belirterek bu durumun sorun olduğunu öne sürmüştür.

Tüzel kişiliğin İslami kimliğe sahip olup olmama konusunda ise bazı katılımcılar bunun mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Bazıları ise, mümkün ve hatta özellikle şirket politikalarının İslami bir kimlik ile anılma yönünde öne çıktığını beyan etmiştir. Tüzel kişiliğin İslami kimliğinin olmamasını savunanların gerekçeleri ticaretin evrensel olması ve bu tür bir sınıflandırmanın kutuplaşmaya itmesidir. Bunun yanı sıra İslami kimlik yüklemek, tüzel kişilik için İslam'ı doğru yaşayış ve sunuş bakımından büyük bir sorumluluk anlamına gelmektedir. Kişiler hata yapabilir, ancak şirketler yapamaz algısı mevcuttur. Tüzel kişiliğe İslami kimlik atfedenenlerin ise bu kimlik üzerinden muhafazakâr kesimi hedefleyerek kazanç sağlama peşinde olduğu iddia edilmiştir. Tüzel kişiliğin İslami bir kimliği olabileceğini öne sürenler ise zaten bunun evrensel etik ve ahlaki değerler ile paralel ve örtüşük olmasıyla gerekçelendirmiştir. Diğer bir grup ise bir şirketin İslami olarak anılıp anılmamasında ülke, milliyet ve ticari kurumlarla tesis edilen ilişkilerin belirleyici rol oynadığını ifade etmiştir. MÜSİAD üyesi Murat Ülker'in bu konudaki görüşü ise tüzel şirketlerin herhangi bir kimliği olamayacağı yönündedir.

Küresel piyasada ticari faaliyet yürütmenin zorluğu ve bunun hareket alanını kısıtlaması konusunda katılımcıların genel olarak yanıtları “zor ve zor değil” şeklindedir. Üçüncü bir grup ise küresel sermayede çalışmanın mecbur olduğunu ancak bu düzen içerisinde mevcut İslami finans çözümlerinden faydalanılması gerektiğini dile getirmiştir. Tüm yanıtlarda bu sistemde iş yapmanın zorluğundan ziyade çözümlerine odaklanılmasının daha önemli olduğu vurgulanmıştır.

Ticari faaliyetlerde istişare ve fetva konusunda katılımcıların genellikle sırasıyla aile büyüklerine, onların güvendiği İslami şahsiyetlere ve online fetva araçlarına başvurduğu görülmüştür. Bu kişilerin tercih edilme sebebi, ticari ahlakları, değerleri ve deneyimleri olarak belirlenmiştir. Herhangi bir istişarede bulunmayan ve bulunsa bile kendi kararını uygulayan katılımcılar da mevcuttur.

KAYNAKLAR

- Bulaç, Ali. “Zekât Kurumunun Manevi ve Sosyal Anlamı”. *Türkiye’de Zekât Potansiyeli*, haz. Sabri Orman (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, t.y.), s. 121.
- Büyükgümüş, Ahmet. “Türkçe’de Pierre Bourdieu”. *İstanbul University Journal of Sociology* 3 (2013): 113-122.
- Çağlayan, Harun. “İş Ahlakında İslam İnancının Rolü”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 10, sy. 19 (2016): 85-99.
- Çayıroğlu, Yüksel. “İslam İktisadının Karakteristik Özellikleri”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 14 (2014): 149-183.
- Cengiz, Muammer. “İsmail Hakkı Bursevi’de İbadetler Metafiziği”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16, sy. 3 (2016): 127-159.
- Dikkol, Selver. “Çevrimiçi Grup İletişiminde Doxanın Üretimi ve Üyeler Arasında Beliren Ayrım Stratejileri”. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi* (2021): 119-140.
- Dursun, Onur. “Toplum Pierre Bourdieu İle Düşünmek”. *Global Media Journal* 8, sy. 16 (2018): 68-123.
- Ekinci, Necdet. “Antik Yunan ve Roma’da Kamuoyu Kavramı”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 61 (2017): 178-192.
- Erdem, Ekrem. “Helal Kazanç, İnsan Onuru ve Erdemli Toplum İnşası: İlgili Hadisler Üzerinden İktisadi Bir Değerlendirme”. *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 4, sy. 1 (2022): 1-17.
- Erkal, Mehmet. “Zekât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 197-207. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Gök, Sibel. “İş Etiği ile İş Ahlakı Arasındaki İlişki ve Çalışma Yaşamında İş Etiğini Etkileyen Faktörler”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 5, sy. 1 (2008): 1-19.
- Görgülü, H. Ali. “İmam Muhammed eş-Şeybani’nin “Kitabu’l-Kesb”i ve Kazanç Hakkındaki Görüşleri”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 16 (2010): 403-432.

- Kahraman, Abdullah. “Serahsi’de Helal Kazanç Teorisi ve İktisadi Hayata Etkileri”. *Uluslararası Serahsi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 15–17 Ekim 2010, (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 124.
- Karataş, Eser. “Medyada Kanaatler Üzerine: Kanaat Üreticileri Doksozoflar”. *Etkileşim* (2019): 254-275.
- Koytak, Elyesa. “Tahakküme Hükmetmek: Bourdieu Sosyolojisinde Toplum ve Bilim İlişkisi”. *İstanbul University Journal of Sociology* 3 (2013): 85-101.
- Özsoy, İsmail. “Faiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 110-126. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Şencal, Harun. “Ticari İşletmelerin Tüzel Kişiliğe Sahip Olmasının Sonuçları: İslam Ekonomisi Açısından Bir Değerlendirme”. *İstanbul İktisat Dergisi* 2, sy. 71 (2021): 367-394.
- Sinanoğlu, Mustafa. “İman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 212-214. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sinanoğlu, Mustafa. “İslam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23: 1-2. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Temelli, Ceyhun. “MÜSİAD’ın Söylem ve Pratiklerinde İslam ve Kapitalizm İlişkisi”. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1, sy. 2 (2015): 45-52.
- Yarım, U. Seren, M. Ali Yunus ve Muharrem Güneş. “Bir Araç Olarak Güvenlik: Bourdieu ve Foucault Okumalarıyla “Tahakküm” Üzerine Bir Çözümleme”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18 (2021): 23-42.
- Yüce, Mehmet. “İslam Ekonomisinde Temel İlkeler”. *İlahiyat Akademi Dergisi*, sy. 13 (2021): 57-96.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Emrullah Ahmed	DEMİREL	
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller			
ve Düzeyi			
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lisans	2014	2020	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Yüksek Lisans			
Doktora			
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1. Öğretim Görevlisi			
2. Öğretim Görevlisi			
3. Öğretim Görevlisi Dr.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar	1. Cumhurbaşkanlığı TİKA ile Makedonya Tecrübe Paylaşım Programı 2. İngiltere Kaplan Dil Okulu (2016)		
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
	Tarih :	12.06.2023	
	İmza :		
	Adı Soyadı :	Emrullah Ahmed DEMİREL	

